تێڕوانینی ماتریاڵیستی بۆ داهێنان لە ئەدەب و هونەر.. نووسینی : ئەحمەد مەرزوک.. وەرگێرانی لە عەرەبییەوە: عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)

ئەگەر بمانەوێت بەتێڕوانینی ماتریالیستییەوە باس لە داهێنانی ئەدەبیی و هونەریی بکەین، ئەوا پێویستە بە کورتی پێداچوونەوە بەو بابەتە سەرەکییەدا بکەین کە هەشیاری مرۆڤ دیاری دەکات، ئەو بابەتەش واقیعە، کە نوێنەرایەتی پێکهاتەی ئابووری کۆمەڵگە و سەرخانە سیاسی و ئایینی و کۆمەڵایەتی و ئەدەبی و هونەرییەکان دەکات و تەریبە پێی. هەروەها پێویستە لەسەرمان گەر بمانەوێت لە تێڕوانینی ماتریالیستی بۆ هونەر و ئەدەب تێبگەین، ئەوا دەبێت لە پێچەوانەکەی ئەم بۆچوون و تێگەیشتنە ماتریاڵیستییە تێبگەین کە ئەویش تێڕوانینی ئایدیالیستییە.

تێروانینی ئایدیالیستی، بە قوتابخانە فەلسەفی و ئایدیۆلۆژییە جۆراوجۆرەکانییەوە، پێیوایە ئەوەی واقیعی هەر کۆمەڵگەیەک لە هەر قۆناغێکی مێژووییدا دیاری دەکات، شێوازی هەشیارییە لەو قۆناغەدا. واتە ئەوە هەشیارییە کە واقیع دیاری دەکات. ئەم تێڕوانینە تا ئێستاش لای فەیلەسوفە ئایدیالیستەکان بوونی هەیە. کارل مارکس و فرێدریک ئەنگلس هاتن و لە بەرهەمەکانیاندا تێڕوانینێکی تریان بنیادنا کە ناکۆکە بە تێگەیشتنی ئایدیالیزم، مارکس وای دەبینێ کە ئەوە هەشیاری مرۆڤەکان نییە کە بوونیان دیاری دەکات، بەڵکو بە پێچەوانەوە بوونی کۆمەڵایەتییانە هەشیارییان دیاری دەکات، ئەمەش بەو مانایەیە کە پێگەی کۆمەڵایەتی مرۆڤەکان لەسەر بنەمای سروشتی پەیوەندییەکانیان و ئەوەی بەرهەمی دەهێنن لە چوارچێوەی شێوازێکی دیاریکراوی بەرهەمهێنان، دامەزراوە. ئەمەجگە لە ململانێی نێوان دارا و نەدار، کە سروشتی ئەم هەشیارییە دیاری دەکات.

هەروەها تێڕوانینی ئایدیالیستی بوونی بەها و پێوەر و میکانیزمە جێگیرەکان بەشێوەیەکی ڕەها و نامێژوویی بۆ ئەدەب و هونەر دەبینێت، ئەم ڕەوتە سەرنج دەخاتە سەر خودی هونەرمەند، دوور لەو کۆمەڵگەیەی کە تێیدا دەژی، جا چ لە ڕووی ناوەڕۆکەوە یان شێوازی

بەرهەمەکەیەوە بێت. لە کاتێکدا تێڕوانینی ماتریالیستی پێی وایە کە بەهاکان و پێوەرەکان و بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییەکان دەربڕینی واقیعێکی کۆمەڵایەتین لە قۆناغێکی مێژوویی دیاریکراودا، ڕەنگدانەوەی بەرهەمی هونەرمەند یان نووسەر هەرچییەک بێت، لەڕاستیدا دەربڕینێکە بە بارودۆخە باوەکانی ناو کۆمەڵگە، تەنانەت ئەگەر بە شێوەیەکی ناهۆشیارانەش بێت.

ئەگەر کارە هونەرییەکانی مرۆڤە سەرەتاییەکان وەربگرین کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی ئێجگار دوور، دۆزینەوەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە مرۆڤی پێش پەیدابوونی مێژوو، واقیع و ژیانی ڕۆژانەی خۆی بە شێوەی هونەری دەربڕیوە، چەشنی ئەو وێنانەی لەناو ئەشکەوتەکاندا دۆزراونەتەوە. وەک ئەشکەوتی تامیرا لە ئیسپانیادا و ئەشکەوتی سێ خوشک لە فەرەنسا. ئەم کارە هونەرییانە وێنەی مرۆڤگەلێکیان وێنا کردووە کە ئاژەڵ ڕاو دەکەن و پرۆسەی ڕاوکردنەکانیان بەرجەستە کردەتەوە. هەروەها هەندێک لەو وێنانە؛ وێناکردنی مرۆڤەکانن کە لەگەڵ ئاژەڵە دڕندەکاندا لە زۆرانبازی دان و ئەمەش ڕەنگدانەوەی خواستی مرۆڤی سەرەتایی بوو بۆ زاڵبوون بەسەر سروشتدا لە ڕێوڕەسمێکی جادووییدا. لە ڕێگەی ئەم کارە هونەرییانەوە کە زۆرجار جۆرێک لە ڕێوڕەسمی جادوویی بووە کە کەسێکی ئەو سەردەمە بەپێی تێگەیشتنی خۆی پێیوابووە کە توانای شکستپێهێنانی نەچیرەکەی هەیە.

خۆ ئەگەر بچینە سەر ئەدەب و هونەری میزۆپۆتامیاش، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە دەربڕینە ئەدەبی و هونەرییەکان بەرهەمی سروشتی ئەو قۆناغەن و ئەو هونەرەی کە لە چیرۆک و داستان و شێوازەکانی هەڵکۆڵراوە هونەرییەکانی شوێنەوارەکاندا دەربڕدراون، بە پلەی یەکەم گوزارشت بوون لە نیگەرانییەکانی مرۆڤ لەو قۆناغەی میزۆپۆتامیا و هەروەها لە تێگەیشتن بۆ پەیوەندی لەگەڵ سروشت و ئەوانی دیکە و خوداوەندەکاندا. ئەو ئەدەب و هونەرە گوزارشت بوو لە پێگەی دەسەڵاتی سیاسی و ئایینی و خەڵکی لەو مێژووەدا و هەروەها بەو پێیەی دەسەڵاتی ئایینی ئەو بناغەیە بوو کە فەرمانڕەواکان لە سۆمەر، بابل، یان ئاشوور شەرعیەتی خۆیانیان لەوەی وەرگرتووە. بەرهەمە شیعری و گێڕانەوەکان زۆرجار دەربڕینی گەورەیی و پاڕانەوە بوونە لەخواوەندەکان. بە هەمان شێوە ململانێی مرۆڤ لەو قۆناغە مێژووییەدا لەگەڵ سروشت و ئەو دەرد و پەتا و نەخۆشییانەی کە دووچارییان دەبوو، لە داستان و شیعر و هونەری پەیکەرسازیدا بەرجەستە کراونەتەوە.

هەروەها بەرهەمە هونەری و ئەدەبییەکان چەشنی تابلۆ قوڕینە نووسراوەکان و چیرۆک و پەندی پێشینان، وێنەی کشتوکاڵ و دروێنە و

ڕاوکردن و شەیان گواستووەتەوە و دەقە سەرەکییەکانی ناو ئەفسانە و داستانەکان کۆشاون هەستکردن بە ئاسایش دەستەبەر بکەن و ئەو مەترسییانە لێکبدەنەوە کە مرۆڤ لەو کاتەدا ڕووبەڕووی بووەتەوە وەکو لافاو و وشکەساڵی و نەخۆشییەکان. بۆ نموونە داستانی گلگامش لە بەشێکیدا جەغد لەسەر بابەتی لافاو کردەتەوە، ئەمەش گوزارشت لە بایەخی ئەم دیاردەیە (لافاو) دەکات لەسەر دانیشتوانی میزۆپۆتامیا، چونکە خەڵکی ئەم ناوچەیە توانای کۆنترۆڵکردنی لافاوی ڕووبارەکانی دیجلە و فوراتیان نەبووە. هەروەها هەمان شت بۆ گەلان و ناوچەکانی تریش کە بەدەست ئەم گرفتەوە ناڵاندوویانە ڕاستە. ئەمەش وایکردووە پرسی لافاو لە ئەدەب و هونەری ئەو سەردەمەدا باو بێت. واتە کاریگەری کارەساتە سروشتییەکان لەسەر مرۆڤی ئەو قۆناغە مێژووییە و هەوڵەکانی بۆ ڕازیکردنی خواوەندەکان لە بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییەکانی ئەو سەردەمەدا باو بووە.

ئەوەی بەسەر شارستانییەت لە میزۆپۆتامیادا پێیەو کراوە، شارستانییەتەکانی میسری و یۆنانی و ڕۆمانی و هەروەها ڕۆژهەڵاتی هیند و چین و شارستانییەتە کۆنەکانی تریشی لە بێبەری نەبووە و بەپێی ئەو گەشەسەندنەی کە هەریەکێک لەو شارستانییەتانە پێی گەیشتوون، ئەدەب و هونەر وێنای سروشتی ژیان و بەرهەمهێنان و ململانێ و گۆڕانکاری و تێڕوانینەکانی زاڵی ناو ئەم کۆمەڵگایانەی لەو قۆناغە مێژووییەدا، کردووە.

دەکرێت بوترێت کە لێکدانەوە ئایدیالیستییەکان بۆ بەرهەمی هونەری و ئەدەبیی؛ دێت ئەم بەرهەمە لە هەلومەرجە ماددییەکەی دادەبڕێت و دوور لە ژینگە و ئەو ململانێیانەی لەناو کۆمەڵگەدا ڕوودەدەن، لێکدەداتەوە. لە کاتێکدا تێڕوانینی ماتریالیستی پێی وایە ئەدەب و هونەر و سەرجەم بەرهەمە مرۆییەکانی تر ڕەنگدانەوەی قۆناغێکی دیاریکراوی مێژوویین لە کۆمەڵگەیەکی دیاریکراو و کاریگەریی دەسەڵات لەناو ئەو کۆمەڵگەیەدا.

شێوە و ناوەڕۆکی هونەر و ئەدەب لەگەڵ گۆڕانکاری پێکهاتەی ئابوری و دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکان و پەیوەندییەکانی نێوان مرۆڤەکان، ئەویش ئاڵوگۆڕی بەسەردا دێت. ئەدەب و هونەر دوورترین بەرهەمی مرۆڤن لە سەقامگیری و چەقبەستوویی. ئەدەب و هونەر و ئەرکەکانیان لە کۆمەڵگەی چینایەتی تەژی لە ململانێ زۆر جیاوازترن لەو جۆرە ئەدەب و هونەرەی کە لە کۆمەڵگەیەکی سەرەتاییدا پشتگیری لە جیاکاری چینایەتی ناکەن، وەک ئەوەی لە کۆمەڵگەکانی پێش کشتوکاڵیدا هەبوون. هەموو هونەرێک بەرهەمی سەردەمی خۆی و بەرهەمی کارلێککردنییەتی لەگەڵ چەندین هەلومەرج و گۆڕانکاری هەمەجۆردا.

ئایدیالیستەکان هەمیشە ماتریالیستەکان بەوە تاوانبار دەکەن کە

لەڕووی ئابوورییەوە هەوڵی لێکدانەوەی سەرجەم شتەکان دەدەن و ئەم بۆچوونەش تا ئاستێکی زۆر ڕووکەشانەیە. چونکە تێڕوانینی ماتریالیستی بە شێوەیەکی میکانیکی لە پەیوەندی نێوان ئابووری و هونەر ناتەوانێت، بەڵکو وای دەبینێت کە پرۆسەیەکی ئاڵۆزی پڕ لە کارلێکە، لەناو کۆمەڵگەیەکی دیاریکراودا ڕوودەدات کە بنەما و بزاوتی لەسەر زەمینەی ململانێی نێوان چینی باڵادەست و چینی ژێردەستەدا دامەزراوە و ژێرخانی ئابووریش وەک ئامراز و هۆکارەکانی بەرهەمهێنان و سەرمایەش دەتوانێت سروشتی سەرخان وەک داب و نەریت و ئەخلاق و هونەر دیاری و ئاراستە بکەن. لەسەر ئەم بنەمایە شیعر و پەیکەرسازی و ڕۆمان و چیرۆک و مۆسیقا و هونەر و ئەدەبیاتەکانی تر، شێوەیان بەپێی شێوازی بەرهەمهێنانی کۆمەڵگەیەکی دیاریکراو و بەپێی ئەو قۆناغە مێژووییەی کە ئەم شێوازە بەرهەمهێنانەی پێیدا تێپەڕیوە و هەروەها تا چەند ململانێکە لەناو ئەم شێوازەدا پەرەی سەندووە، دیاری دەکرێت.

دەتوانرێت بە کورتی دیارترین هێزەکانی کاریگەر لەسەر بەرهەمی ئەدەبی و هونەری لە هەر سەردەمێک لە سەردەمەکان ، بە واقیعی ئابووری و خەباتی چینایەتی بخرێنەڕوو، کە بەڕێی خۆیان ڕەنگدانەوەی بەرژەوەندییەکانی دەسەڵاتی سیاسی و ئایینی و بنەماڵەیی و دەسەڵاتە کۆمەڵایەتییە جۆراوجۆرەکانی ترن، کە هەمیشە هەوڵدەدەن قۆرخکاری یان کاریگەری لەسەر شێوازە جۆراوجۆرەکانی بەرهەمهێنانی ئەدەبی و هونەری بکەن بەجۆرێک کە ئەگەر کاریگەرییەکە ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ بێت، لەڕێگەی بنیادنانی هونەر و ئەدەب و کلتووری دەسەڵات بە شێوازی جۆراوجۆر جا هۆشیارانە بێت یان ناهۆشیارانە. گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی-ئابوورییەکان هەمیشە دەبنە هۆی گۆڕانکاری لە شێوە و ناوەڕۆکی ئەدەب و هونەر. بەو پێیەی هونەر و ئەدەبیاتی نوێ لەڕێگەی ئەو گۆڕانکاریانەوە دەسازدرێن، بەتایبەتیش لە کاتی تووندبوونەوەی ململانێ لە سەردەمی گواستنەوەدا بە نموونە لە قۆناغی کۆیلایەتییەوە بۆ قۆناغی دەرەبەگایەتی ململانێکە تووندتر دەبێتەوە یان بە پێی بارودۆخی هەر کۆمەڵگە و دەوڵەتێک کورت یان درێژ دەبێتەوە. ئەدەب و هونەریش لەگەڵ ئەو گۆڕانکاری و گەشەکردنەی کۆمەڵگەدا شانبەشان و هاوتەریب هەنگاو دەنێت، بەمەش زەمینەی ئەو گۆڕانکارییە و گوزارشت کردن لێی، بە شێوازی هونەری و گێڕانەوە و داستانیی دەردەبڕێت. هەر ڕێک وەکچۆن لە گۆڕانکاری شێوازی بەرهەمهێنانی فیۆداڵی بۆ شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریدا دەبینرێت.

ئەگەر بە نموونە شانۆنامەکانی شکسپیر وەربگرین، لە یەکێک لە لایەنەکانیاندا، گوزارشت بوون لە سەرەتاکانی سەرهەڵدانی

سەرمایەداریی بازرگانی و پێکهاتنی دەوڵەتەکان بە مانا مۆدێرنەکەی، کە دەوڵەتگەلێک بوون مەیلی ناوەندی ناسیونالیستییەکی ناوەندگەرایان هەبووە کە گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییە قووڵەکان یاوەری بوون و گرنگترینیان کەمبوونەوەی ڕۆڵی دەرەبەگایەتی بوو لە ئەوروپای ڕۆژئاوا. ئەو گۆڕانکاری و پێشکەوتنە پیشەسازییانەی لە سەردەمی ڕێنیسانسدا ڕوویاندا و هەوێنێک بوون بەرەو گۆڕانکاری بەئاڕاستەی کۆتایی سەردەمی فیۆداڵی. هەروەها ئەم شانۆنامانەی شێکسپیر دەربڕینێک بوون بۆ ئەو ئاڵۆزییەی کە یاوەری ژیانی کۆمەڵایەتی بوو لەو قۆناغەدا و ئەو سەردەمەش هەنگاونانی بەرەو تاکگەرایی بەخۆوە بینی. لە زۆربەی شانۆنامەکانی شکسپیردا ئەم ململانێ تاکەکەسییانە دەبینین کە هاملێت، ماکبێس، ئۆتێلۆ، لیر، یان پاڵەوانەکانی دیکەی شانۆنامەکانی ویلیام شکسپیر تووشی دەبن. بەبادەستی مەیلی تاکگەرایی عەلمانی و گۆڕینی مرۆق بۆ دروستکەر و بوون بەچەقی ڕووداوەکان، دوای ئەوەی کە کڵێسا هەژموونی بەسەر ژیانی ڕۆژانە و بیری تاکەکاندا دەستەبەر کردبوو. ئەمەش پێچەوانەی ئەو شانۆنامانەیە کە لە سەدەکانی ناوەڕاستدا لە ئەوروپادا باو بوون کە لە ڕۆحێکی تاکگەرایی لاوازتر بەهرەمەند بوون. وەک چۆن کاراکتەرەکانی شانۆنامە و چیرۆکەکانی پێش شکسپیریش لە سەرەتاوە تا کۆتایی یەک کاراکتەری یەکجۆریی بوون، یان کاراکتەری باش بوون یانیش بەڕەهایی خراپ بوون. شانۆنامەکانی شکسپیر گوزارشت بوون لە قۆناغێکی نوێی واقیعی بابەتیی کە ئاڵۆزتر بوو لەو سەردەمانەی پێش خۆی. وەک گوزارشتکردن لە سەرهەڵدانی شێوازێکی نوێی بەرهەمهێنان لەگەڵ هەموو ئەو ئاڵوگۆڕ و گۆڕانکارییانەی کە لە هەناوی خۆیدا هەڵیگرتبوو.

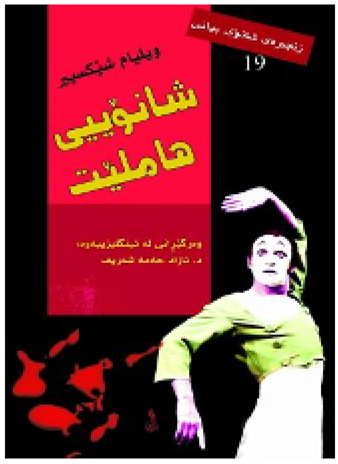

هەروەها دەتوانرێت سەرڤانتێس وەک نموونەیەکی دیکەی گواستنەوە لە سەردەمێکەوە بۆ سەردەمێکی دیکە ببینرێت. ڕۆمانی مەزنی دۆنکیشۆت، ئەو ڕۆمانە گەورەیەی کە بە ڕوونی و ڕەوانی کۆتایی سەردەمی

سوارچاکی و ئاغایەتی و نەریتی فیۆداڵی کە تێیدا زاڵ بووە، دەرئەبڕێت. هەنگاونان بەرەو ژیانێکی نوێ کە سەرقانتێس توانی بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش بەرجەستەی بکات و هەروەها پاڵەوانی ڕۆمانەکەش گوزارشتی لە بێهودەیی و مردنی بیرۆکەکانی سوارچاکی لەگەڵ دەستپێکردنی هەڵوەشاندنەوەی شێوازی بەرهەمهێنانی فیۆداڵی کە لە ئەوروپادا زاڵ بوو، دەکات . سەرهەڵدانی ڕۆمان لە سەدەی حەڤدەهەم و هەژدەهەمدا یەکێکە لە گرنگترین گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکان و سەرهەڵدانی چینی بۆرژوازی.پاڵەوانی ڕۆمانەکان زۆربەی جار سەر بە چینی ناوەڕاستی بۆرژوازین، یان خەڵکی ئاسایین، لەبری ئەو دەرەبەگ و ئاغا و شازادانەی کە لە بەرهەمەکانی پێشوودا باو بوون. سەردەمی ڕۆشنگەری کە ئەوروپا پێش شۆڕشی فەرەنسی بەخۆوەی بینیبوو، گوزارشت بوو لە گۆڕانکاریی لە سەردەمی فیۆدالیزمەوە بۆ سەردەمی سەرهەڵدانی بۆرژوازی. ئەمە لە ماوەی زیاتر لە سەد ساڵدا چەندین نووسەر و هونەرمەند و بیرمەند و فەیلەسوفی وەک مۆلیێر، ڤۆڵتێر، ژان ژاک ڕۆسۆ، هەلڤیسوس، دیدەرۆ و چەندانی ترمان بینی، کە بەرهەمەکانیان ڕەنگدانەوەی ئەم گۆڕانکاریانە بوون و فەلسەفەی ماتریالیستیش پشتڕاستی دەکاتەوە کە ئەم گۆڕانکاریانە لە فیکر و فەلسەفە و ئەدەب و هونەر و ئایدۆلۆژیادا دەرئەنجامی گۆڕانکاریی ئابووری و سیاسی بوون و نەک هۆکارێک بن بۆ ئەو ئاڵوگۆڕانە. لە کاتێکدا ئایدیالیزم جەغد لەوە دەکاتەوە کە بەرهەمی ئەم نووسەر و هونەرمەند و فەیلەسوفانە لە پلەی یەکەمدا هۆکاری شۆڕشی فەرەنسا بوون! ماتریالیزم پەرەسەندنی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان و سەرهەڵدانی چینێکی نوێی پیشەسازی و بازرگان بە پێشکەوتن و داهێنانە زانستییەکانەوە دەبەستێتەوە بە گەشەسەندن و داهێنانە زانستییەکان کە سروشتی ژیانیان گۆڕی و بوونە هۆی فراوانبوونەوەی شارەکان، ئەمە جگە لە دۆزینەوەی جوگرافییەکان کە هەلومەرجی تازەتری لێکەوتەوە. هەموو ئەم هۆکارە بابەتییانە پێکەوە بەشداربوون لە سەرهەڵدانی جۆرێکی نوێی ئەدەب و هونەر نەک بە پێچەوانەوە.

لێرەدا دەتوانین باسی هەریەک لە بەلزاکی فەرەنسی و تۆڵستۆی ڕووسی بکەین، کە بە ڕوونی گوزارشتیان لە سەرهەڵدانی سەردەمێکی نوێ کرد، کە ئەویش سەردەمی سەرمایەدارییە بە هەموو ئەو دژایەتییەی کە لە هەناوی خۆیدا هەڵیگرتووە. ئەم دوو ڕۆمانووسە توانیان وێنای چەوسانەوە و کەیلەکردنی ئینسان و هەروەها ڕۆڵی پارە لە دروستکردنی ململانێ لە نێوان خەڵکدا بکەن. هەروەها توانییان ڕادەی ئەو نامۆبوونەی کە بەهۆی ئەم شێوازە نوێیەی بەرهەمهێنانەوە دروست دەبێت چەندە و چۆن تەماح؛ موڵکدار و بازرگان و دەوڵەتەکان

لە پێناو بەدەستهێنانی قازانجی زیاتر دەداتە پێش تەنانەت ئەگەر بە شێوەیش بێت، گوزارشت لێبکەن. هەرچەند ئاراستەی سیاسی و ئایدۆلۆژییەکانی ئەم دوو ڕۆماننووسە لەگەڵ سەرمایەداریدا بوون، بەڵام واقیعی فەرەنسا و ڕووسیا و ئەو ململانێیانەی لەو قۆناغەدا زاڵ بوون بە شێوەیەکی سەرسوڕهێنەرانە وێنا کرد. هەرچەندە بەرهەمەکانی بەلزاک و تۆلستۆی شۆڕشگێڕانە بوون، بەڵام چارەسەرەکانیان بۆ واقیع زیاتر چارەسەرێکی ئەخلاقییانە بوو.
ئەوەی بەسەر ڕۆمان و شانۆنامەدا پەیڕەو دەکرێت بۆ مۆسیقاش هەر بەو جۆرەیە. ئەم هونەرە لە ڕێگەی گەشەسەندنی درێژخایەنی خۆیەوە کە هەر لە سەرەتاوە هاوڕێی ژیانی مرۆڤ بووە، گوزارشتی لە خواستەکانی مرۆڤ کردووە و یەکێک بووە لەو ئامرازانەی کە لە ڕێوڕەسمی جادوویی و ئایینیدا لە سەرانسەری قۆناغ و شێوازەکانی بەرهەمهێنانی جیاوازدا، بەکارهێنراوە. بۆیەش هەمیشە مۆسیقا و گۆرانی و سروود، یاوەری سرووتەکانی پەرستگا و کڵێسا و ڕێوڕەسمە بەکۆمەڵەکان بوون کە لەلایەن گروپەکانەوە ئەنجام دەدران بەو ئومێدەی لە خوداوەندەکان نزیک ببنەوە یان کارئاسانییەک بێت بۆ گەیاندنی پەیامەکانیان بۆ ئاسمان. مۆسیقا لە واقیعی کۆمەڵایەتی و تێگەیشتنیان بۆ جیهان لەسەردەمە جیاوازەکاندا جیا ناکرێتەوە هەروەک چۆن مۆسیقا لە سەردەمەکانی پێشوودا ڕۆڵی خۆی بینیوە، لە سەردەمی ئەمڕۆشدا گوزارشتی لە واقیعی کۆمەڵگاکان و ئاسۆ و ململانێکانیان و ئەو گۆڕانکاریانەی کە لەناو شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریدا ڕوودەدەن، کردووە.
دانانی بارودۆخێکی ئابوری و سیاسی دیاریکراو، کە لە سەرەتای هەژموونییەوە تا داڕمان و نەمانی ئەم هەژموونە، وەک بەرهەمهێنانی ڕێبازێک یان قوتابخانەیەکی هونەری یان ئەدەبی، جۆرێکە لە بەهەڵوێستیی. چونکە لەناو ئەم یان ئەو شێوازەدا گۆڕانکاری و ئاڵوگۆڕ هەن کە هاوتەریب لەگەڵ ئاڵوگۆڕ و گۆڕانکارییەکان و تووندی و لەسەرخۆبوونی شێوازی خەباتی چینایەتی هەنگاو دەنێن. بۆیە دەبینین کە شێواز و قوتابخانە هونەرییەکانی ناو شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری، بۆ نموونە، قەیرانەکانی ئەم سیستەمە و گۆڕانکارییەکانی لە قوتابخانەکانی هونەر لە پێناو هونەردا و لەوێوە بۆ قوتابخانەی سوریالیستی تا دەگات بە قوتابخانەی دەروونناسی تا شێواز و قوتابخانەکانی تر، دەرکەوتنێکن کە شانبەشان ئەو گۆڕانکاری و شەڕانە بوون کە لەگەڵ جەنگی جیهانی یەکەم و دووەمدا ڕوویاندا. بۆ نموونە هونەر و ئەدەبی بێهوودەیی لەو قۆناغەدا برەویان پەیدا کرد، دوای پرۆسە بەربڵاو و ترسناکەکانی تێکدانی شارەکان و کوشتنی خەڵک بە ئەوەی خزمەت بە ئامانجە سیاسی

و ئابوورییەکان بکەن. ئەم قوتابخانانە بە ئەوە دەرکەوتن تا نائومێدی مرۆڤ دەربڕن و دوودڵی و گومان لە توانای گۆڕینی ئەو واقیعە لای مرۆڤ بچێنن. لەگەڵ ئەم هەموو نەهامەتی و وێرانکارییانەشدا، زۆرێک لە نووسەران و هونەرمەندان بە شێوازی بێهوودەیی و بێمانا گوزارشتیان لە واقیع دەکرد. ڕێک بە پێچەوانەی ئەدەبیاتی واقیعی شۆڕشگێڕانە کە هاندەری گۆڕانکاری و ڕزگاری بوو.
ئەگەر تەماشای سەرهەڵدانی سوریالیزم بکەین وەک قوتابخانەیەکی هونەری و ئەدەبیی کە لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە لە پاریس سەریهەڵدا، بۆمان دەردەکەوێت کە ئەم ڕێبازە گوزارشتە لە کاریگەربوونی بە کۆمەڵێک لەو ئاڵوگۆڕانەی کە بەشدارییان لە شکڵپێدانیدا کردووە. یەکەمینیان باڵادەستی قوتابخانەی شیکاری دەروونییە لە ئەوروپا وەک فەلسەفە و میتۆدێکی چارەسەری کە پشت بە لێکدانەوەی خەونەکان و نائاگایی و ململانە سێکسییە سەرکوتکراوەکان دەبەستێت. ئەم هێزە وێرانکارە ناوخۆییانە مرۆڤ بەرەو لەناوچوون و شەڕ و مردن پاڵ دەنێت (غەریزەی شەڕانگێزی و مردن). ئەگەر ئەم تێڕوانینانە زاڵ بن بەسەر دەروونناسیدا، ئەوا زۆرێک لە زانستە مرۆییەکان و تەنانەت ئەو قوتابخانە فەلسەفییانەش کە لەسەر بنەمای ماتریالیزم دامەزراون وەک قوتابخانەی فرانکفۆرت، ئەمە سەرباری شەڕێکی ماڵوێرانکەر لە ئەوروپا کە بە ملیۆنان کەس بوونە قوربانی، وایکرد ئەم ڕێبازە لە بیرکردنەوەی لۆژیکی هۆشیارانە و تەنانەت زانست و هونەریش بێتوانا بێت و ئیتر ئەم ڕێبازە هونەرییە بەرەو ناعەقڵانییەت و نائومێدی هەنگاوی نا.

بنەمای ماددی بە داهێنان لە ئەدەب و هونەردا

زۆرێک لەو لێکدانەوە دەروونی و کۆمەڵایەتییانەی کە هەن باسیان لە بابەتەکانی داهێنان لە زانست و هونەر و ئەدەبدا کردووە. وەک باسکردن هۆشیاری بە هەموو جۆرەکانییەوە. لێرەدا دوو تێڕوانین لەئارادان سەبارەت بە بنەچەی داهێنان لە هونەر و ئەدەبدا. یەکەمیان تێڕوانینی ئایدیالیستییە کە داهێنان لە ئەدەب و هونەر وەک حاڵەتێکی نەخۆشیناسیی یان حاڵەتێکی ئیلهامبەخش و شتی تر سەیر دەکات. ئەو تێڕوانینانەی کە بەرهەمی کار لە دەوروبەر و بارودۆخی ماددی و مێژوویی جیا دەکاتەوە. ئەوی تر تێڕوانینی ماتریالیستییە کە داهێنان بە هەلومەرجی کۆمەڵایەتی و ئابووری قۆناغێکی مێژوویی دیاریکراوی دەبەستێتەوە، هەروەها ئەو دەرفەت و هەلومەرجانەی لەبەردەستی نووسەر یان هونەرمەندان کە پاڵی پێوە دەنێن بۆ خولقان و داهێنان. سەرەتا بەو تێڕوانینە ئایدیالیستییە دەست پێدەکەین کە زۆرێک لە ڕوانگە دەروون شیکارییەکان نوێنەرایەتی دەکەن.

دیارترینی بەچوونەکان کە لە بازنەی زانستی و ئەکادیمی و تەنانەت لە ئاستی جەماوەریشدا ناوبانگیان بەدەستهێناوە، بریتین لە:
یەکەم: ئەو تیۆریانەی کە داهێنان بە شێتی و نەخۆشییە دەروونییەکانەوە دەبەستنەوە و پێشەنگی ئەم ڕەوتە توێژەری ئیتاڵی لۆمبرۆسۆ و پزیشکی مۆرەنسی بە نەخۆشییەکانی مێشک کریستجامەر بوون. پوختەی ئەوەی کە لۆمبرۆسۆ لە کتێبەکەیدا (بلیمەتدار) جەغدی لەسەر دەکاتەوە ئەوەیە کە پەیوەندی لە نێوان شێتی و نەخۆشی دەروونی یان بلیمەتیدا هەیە و بلیمەتیش بە بەچوونی لۆمبرۆسۆ؛ شێتییە. ئەو وای دەبینێت لەدەستدانی هاوسەنگی لە ڕوانگەیەکی ئەناتۆمییەوە لەناو مێشکی داهێنەردا ئەوەیە کە دەبێتە هۆی ئاوسانی مێشک یان گرژبوونی چەند بەشێک لە مێشک. ئەم ناهاوسەنگییەش لە بلیمەتیدا داهێنان دەخولقێنێت. بەڵام کریستجامەر بلیمەتی یان داهێنان وەک لادانێکی نەخۆشی دەمارەیی و بۆماوەیی دەبینێت کە تایبەتمەندی هەندێک خێزان بێت، ئەو توێژینەوەی لەسەر هەندێک لەخێزانەکان وەک خێزانەکانی بیتهۆڤن، گۆتە، باخ و مایکل ئەنجێلۆ کرد و گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە خێزانەکانی ئەم داهێنەرانە هەڵگری لادان و نەخۆشییەکانی مێشک بوون. ئەم تێڕوانینە لەلایەن لێکۆڵینەوە و توێژینەوە زانستییەکانەوە پووچەڵ کراوەتەوە، بەڵام هێشتا بەچوونێکی بەربڵاوە لە نێو هەندێک لە ڕۆشنبیران و ئەکادیمییەکان.

دووەم: هەرچی فرۆید بە پلەی یەکەم لێکۆڵینەوەی لە داهێنانی هەندێک لە هونەرمەند و نووسەرەکاندا کرد، لەسەرووی هەمووشیانەوە لیۆناردۆ داڤینشی و دۆستۆیفسکی، لێکدانەوەی فرۆید بۆ داهێنانی ئەم دوو داهێنەرە کە لە تیۆری گشتی دەروونشیکارییەکەیدا هاتووە،وای دەبینێت کە لە ئەدەب و هونەردا دۆخێک دێتە ئاراوە وەک ئەوەی فرۆید بە میکانیزمی بەرگری ناوزەدی دەکات. لە نێو مرۆڤە داهێنەرەکانیشدا وەک میکانیزمی خوویەکی نزم و ناپەسەند سەرهەڵدەدات، ئەمەش هۆکارێکە کە مرۆڤ بە شێوەیەکی نائاگایی پەنای بۆ دەبات بۆ ئەوەی بەسەر پاڵنەرە سێکسییە پێویستییەکانی زاڵ بێت و ئەویش لە ڕێگەی داهێنانی هونەری یان ئەدەبی یان تەنانەت بیرکاری یان زانستییەوە، خۆی لێ خاڵی دەکاتەوە. فرۆید پێیوایە هونەرمەند و نووسەرانی داهێنەر هەمیشە نەرگسین و ئارەزووی سێکسییان بە خودی خۆیان هەیە و داهێنانیش بەوجۆرە، حاڵەتێکی سێکسی بایەلۆژییە. بۆیە هونەرمەندی داهێنەر بە تایبەت ناتوانێت ئارەزووە سێکسییەکانی خۆی لە ئەنجامی فشاری کۆمەڵایەتی و ئەو قەدەغەکردنانەی کە بەسەریدا دەسەپێنرێت، تێر بکات.

ئەمانە ئەو تیۆرییانە بوون کە هەوڵیاندەدا داهێنان وەک حاڵەتێکی نەخۆشی بایۆلۆژی ڕوون بکەنەوە. وەک ئاماژەشمان پێدا زانست پشتگیری ئەم بۆچوونانە ناکات سەباری ئەوەی کە بەسەر زاری زۆر کەسەوە دەوترێنەوە. داهێنەرانیش وەکو زۆربەی خەڵک ڕەنگە هەندێکیان بەدەست شڵەژان یان نەخۆشییە دەروونییەکانەوە بناڵێنن، بەڵام دانانی ناوی نەخۆشی دەروونی یان شێتی بە سەرجەم داهێنەران زۆر دوورە لە ڕاستییەوە و تەنانەت توێژینەوە دەروونی و نەخۆشییە دەمارییەکانیش بێپەروا پشتڕاستی ئەوە دەکەنەوە کە نەخۆشی دەروونی یان نەخۆشی مێشک لەزۆربەری بوارە زانستی هونەری و ئەدەبییەکاندا، ڕێگری لە داهێنان دەکەن.
سێیەم: تیۆرییەکی تر هەیە کە داهێنان نەک وەک حاڵەتێکی نەخۆشی، بەڵکو وەک حاڵەتێکی سروشتیی دەبینێت، بەڵام ئەمە بە هەموو مرۆڤەکان وکو یەک بەردەست نییە. کەسانێک هەن بەهرەمەندن یان بلیمەتن و کەسانی تر بەوجۆرە نین. ئەم تیۆرییە داهێنەر لەو ژینگە کەمەڵایەتییەکەی کە تێیدا گەورە بووە و ئەو بوارەی بۆی ڕەخساوە و ئەو دۆخەی پێیدا تێپەڕیووە، دادەبڕێت. زاناکانیش هەمیشە لەهەموو بوارە جیاجیاکاندا بەوجۆرە دەڕواننە داهێنەران کە ئیلهام و چرکەساتی دەرکەوتنیان هەیە، لێکدانەوەشیان بۆ داهێنان، لێکدانەوەیەکی سۆفیانەیە. هەمیشە ساتی دەرکەوتن و هاتنی ئیلهام دەبەستنەوە بە بێ نەخشەیی و پلانیی و دوور لەو بارودۆخەی کە داهێنەر بیر لەو چرکەساتانە بکاتەوە. وەک ئەوەی دۆزینەوەی لەناکاوی یەکێک لە یاساکانی بیرکاری پۆینکاریەردا، یان وەک ئەوەی نیوتن بە کەوتنە خوارەوەی سێوێک بەسەر سەریدا گەیشت بە یاسای کێشکردنی زەوی. بەمجۆرە بەنسبەت هەندێک لە نیگارکێشەکان کاتێک کە بیرۆکەیەکی دیاریکراوی بەپەلەیان بۆ دێت، دواتر دەچنە سەر کار و تابلۆکانیان بە شێوەیەک بەرجەستەی دەکەن وەک ئەوەی لە خەونێک بچێت؛ چەشنی سوریالیستەکان و ئەوانی دی. ئەم تیۆرییە هەمیشە سەرنج دەخاتە سەر ئەو خاڵەی کە هەندێک کەس خاوەنی بلیمەتی و زیرەکی لەڕادەبەرن و لە کۆتاییدا ئەم زاراوانە ناڕۆشنن و ناتوانرێت ڕوون بکرێنەوە.
ئەم بۆچوونانەش هەر بەوەوە دەوەستێت وەسفی ئەوەی کە لە ڕاستیدا چی بەکردەوە لە مێشکی داهێنەردا دەگوزەرێت، بکات ، بەبێ ئەوەی گرنگی بەو هۆکارە کلتووری و کۆمەڵایەتییانە بدات کە دەبنە هۆی ئەم داهێنانە. هەروەها بنەمای مێشک بۆ پرۆسەی داهێنان پشتگوێ دەخات، بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە مێشک ئەو ئامرازەیە کە کارلێک لەگەڵ ژینگەدا دەکات و نوێنەرایەتی ئەم ژینگەیەش دەکات بۆ بەرهەمهێنانەوەی لە شێوەی بەرهەمی هونەری و ئەدەبی و زانستیدا.

چوارەم: سەبارەت بە بنەمای ماتریالیستی بە داهێنان لە ئەدەب و هونەردا، کە ناونیشانی باسەکەی ئێمەمانە، ئەو تیۆرییەی کە لە ماوەیەکی دوور و درێژ شکلگیریی کرد و لەگەڵ کارئەندامزانی ڕووسی ئیڤان پاڤلۆڤ گەیشت بە پلەی پێگەیشتن. ئەو تیۆرییە پێی وایە داهێنان لە هەموو شێوەکانیدا بنەمایەکی بایۆلۆژی هەیە کە بە کاری مێشک نوێنەرایەتی دەکرێت، ئەمەش بە دەوری خۆی بەرهەمی قۆناغێکی گەشەکردنە کە مرۆڤایەتی بە چەندین گۆڕانکاری لە ملیۆنان ساڵ بەر لە ئێستاوە تا هەنووکە پێیدا تێپەڕیوە و تا دەگات بەو توێژینەوە مۆدێرنانەی کە باس لە بابەتی داهێنان لە زانست و هونەر و ئەدەبدا دەکەن .

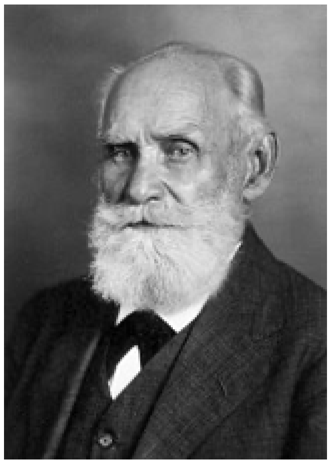

تێڕوانینی ماتریالیستی ئەوە پشتڕاست دەکاتەوە کە لە غیابی بارودۆخی کۆمەڵایەتی و پەروەردەیی و کولتووری گونجاودا، کەسی داهێنەر ناتوانێت داهێنەر بێت. ئەوەی ژینگەی سروشتی و کۆمەڵایەتی لە قۆناغێکی مێژوویی دیاریکراودا دابینی دەکات و ئەو ململانێ و گۆڕانکاریانەی کە یاوەریی دەکەن و وە ئەو هۆکارانەی پەیوەستن بە گەشەپێدانی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان بنەمان بۆ داهێنان لە هەر بوارێکدا. هەروەها داهێنان بۆ نموونە لە وێنەکێشان، ڕۆمان، یان مۆسیقا کاری پڕ زەحمەت لە مرۆڤ دەخوازێت کە ڕەنگە چەندین ساڵ بخایەنێت. داهێنان لەناکاو ڕوونادات وەک هەندێ کەس وای دەبینن وەک ئەوەی کەشەی ئیلهام، سرووش، یان بلیمەتی دوور لە واقیعی زیندووەوە بێت. بەڵکوو دوای لێکۆڵینەوەیەکی قووڵ و درێژخایەن دێت و پەیوەستی بە هەوڵ و تەقەللایەکی زۆر هەیە، چونکە هەر بەرهەمێکی داهێنەرانەی مەزن و کاریگەر و هەر بەرهەمێکی ئەدەبی نەمر، ئەوە لە داهێنەرەکە دەخوازێت کە ئەزموونەکانی پێش خۆی وەرگرێت و هەرسیان بکات و ئینجا گوزارشتیان بکات. ئەمەش وا لە مێشکی داهێنەر دەکات کە تووشی ململانێیەکی ناوخۆیی بێت و لەم ڕێگەیەشەوە بە تەواوی سەرقاڵی بەرهەمەکەی دەبێت.

بنەمای ماتریالیستی بۆ داهێنان، مەشکی مرۆڤ کە ئاڵۆزترین مەشکی سەر ڕووی زەویە دەکات بە جەوهەری خۆی. ئەوەشی وا لە مرۆڤ دەکات بتوانێت داهێنان بکات و هونەر و ئەدەب بەرهەم بهێنێت ئەو ژینگەیە کۆمەڵایەتییە گونجاوەیە کە دەبێت لەبەردەستدا بێت. ئەگەر دەرفەت بە کەسێکی دیاریکراو و هەروەها هەلومەرج و پەروەردەی گونجاو لە تەمەنی منداڵییەوە بۆ دابین بکرێت، بۆ نموونە هاندەری بێت لە بواری ئەدەب و هونەردا، ئەوا چینی ژێرەوەی مێشک کە بەرپرسە لەم جۆرە چالاکییە لای کەسی داهێنەر چالاکتر دەبێت و ژمارەی خانە دەمارەکانی ئەم بوارە زیاتر دەبن بەبەراورد بەو کەسانەی کە لەسەر ئاستی ئەدەبی و هونەریدا سەرقاڵی داهێنان نین. توێژینەوەکان ئەوەش پشتڕاست دەکەنەوە و دەڵێن ئەو جێگایانەی بۆ پلەی یەکەم مامەڵە لەگەڵ سۆز و هەستەکاندا دەکەن، یەکێکە لە جیاکەرەوە گرنگەکانی بەرهەمە هونەری و ئەدەبییەکان. بەڵام سەبارەت بە زانایانی فیزیا و بیرکاری و لقە زانستییەکانی تر، ئەو ناوچانەی چینی خوارەوەی مێشکیان بەرپرسن لە بیرکردنەوەی لۆژیکی، کە زیاتر لێکهەڵپێکرانی دەماریان هەیە لە چاو ئەوانی تر. بەم شێوەیە دەتوانین بڵێین داهێنان لە ئەدەب و هونەردا لە ڕێگەی نەخۆشیی مێشک یان دەروونەوە نایەتە دی و هەروەها جۆرێک نییە لە ئیلهام و ناوازەیی دوور لەو هەلومەرجە بابەتییانەی کە دەوری خوڵقێنەرەکەیان داوە و هەروەها دەرئەنجامی بەرزبوونەوەی غەریزەی سێکسی سەرکوتکراویش نییە، بەڵکو داهێنان لە جەوهەری خۆیدا دەرئەنجامی کارلێکی ژمارەیەکی زۆر لەو هۆکارانەی ناو ئەو ژینگەیەی مرۆڤە کە تێیدا دەژی و ناو مێشکی ئەو مرۆڤەیە کە بەرهەمێک بەرهەم دەهێنێت.

تێبینی : ئەم وتارە لە کۆڕبەندی دووشەممەی مەعریفی لە ٢٨ ی شوباتی ٢٠٢٢ پێشکەش کراوە.

سەرچاوە : التصور المادي للابداع في الادب و الفن، بقلم احمد مرزوک، موقع منظمة البديل الشيوعي في العراق https://www.albadeel-alsheoi.org/ar/?p=7151

هۆکاری پشت نەنووسینی مەزهەب و نەتەوە لە سەرژمێریی عێراق: مەترسییەکانی سەر کورد و سوننە.. شێرکۆ کرمانج

عێراق وڵاتێکە کە کەمترین سەرژمێریی لێ کراوە بەڵام هەرکاتێک کرابێت، زۆرترین گەمە لەگەڵ زانیارییەکان کراوە و بە مەبەستی سیاسی و ئایدیۆلۆجی بەکارهاتووە. ئەم سەرژمێرییەی ئەمجارەی ٢٠٢٤، گوایە ناسیاسییە و زانیارییەکان بۆ پلاندانان بۆ گەشەی ئابووری و کۆمەڵایەتی بەکاردێن، بەڵام من پێموایە ئەمجارە زۆر لە جارانی پێشووتر، مەرامی سیاسی و ئایدیۆلۆجی و مەزهەبیی و نەتەوەیی لە پشتە. لەم کورتەبابەتە، بە خێرایی هۆکارەکانی دانەنانی پرسیاری نەتەوە و مەزهەب دەخەمەڕوو، لەویشەوە بۆمان دەردەکەوێت کە چەندە پلانی سیاسیی و مەزهەبگەرا لە پشت ئەم سەرژمێرییەوەن. هاوکات مەترسییەکانی سەر کورد لە بوون لە عێراق-دا گفتوگۆ دەکەم.

سەرەتا با باسی ئەوە بکەین کە بۆچی مەزهەب لە فۆرمی سەرژمێرییەکەدا نەنووسراوە؟ بۆ تێگەیشتن لەمە دەبێت بزانین کە لە سەد ساڵی ڕابردوودا چ گۆڕانکارییەک بەسەر دیموگرافیای شیعە لە عێراق-دا هاتووە.

یەکەمین سەرژمێریی لە عێراق لە ١٩٢٧ کراوە، بەڵام زانیارییەکانی ورد نەبوون و پرسیاری نەتەوە نەکراوە، بەڵام دین و مەزهەب هەژمار کراون. هەر چۆنێک بووبێت، زنیارییەکان هەندێک ئاماژە نیشان دەدەن. بۆ نموونە، لەو سەروبەندەدا کۆی دانیشتوانی بەغدا ٢٥٠ هەزار کەس بووە، لەو ژمارەیە سوننەکان ١٣٠ هەزار کەس بوون (بە ڕێژەی ٥٢٪)؛ شیعەکان ٥٤ هەزار کەس بوون (بەڕێژەی نزیک لە ٢٢٪)، جووەکان ٥٠ هەزار کەسێک بوون (بەڕێژەی ٢٠٪). دیارە بەشێکی زۆر لە شیعەکان کوردە-فەیلییەکان بوون، واتە شیعەی عەرەب هەر ئێجگار کەم بووە (تەماشای وێنەی هاوپێچ بکەن).

با بزانین لە سەد ساڵی ڕابردوو ئەم ڕێژەیە چی بەسەر دێت. لە ١٩٥٧، ژمارەی دانیشتوانی بەغدا لە ٢٥٠ هەزارەوە لە ١٩٢٧ بەهۆی کۆچ لە دێهات و شارەکانەوە چواربار زیاد دەکات بۆ نزیکەی ٨٠٠ هەزار. ئەمەش زیادبوونی ژمارەی شیعەکانی لە بەغدا لێ دەکەوێتەوە . ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کە ڕێژەی شیعە لە ٢٢٪ بۆ نزیکەی ٥٠٪ زیاد بکات

(تەماشای کتێبەکەم “شوناسی عێراق” بکە، ل. ١٧٧). وەک ئاگادارن شەڕی شیعە-سوننە لە ساڵانی ٢٠٠٣ تاوەکوو ٢٠٠٨ بووە مایەی دەرپەڕاندنی ژمارەیەکی زۆر لە سوننەکان لە عێراق بەگشتی و لە بەغدا بەتایبەتی. بەیێ وەک لە ئەنجامی هەڵبژاردنی پارێزگاکان لە عێراق لە ٢٠٠٩ دەردەکەوێت چیدیکە بەغدا شارێکی زۆرینە سوننە نییە بەڵکوو شارێکی شیعەنشینە، بەزۆرینەیەکی ڕەها. لیستە سوننییەکان بەسەریەکەوە تەنیا ١٦٪ ی کورسییەکانی بەغدا-یان بردەوە، لە بەرابەردا لیستە شیعییەکان ٧٠٪ ی کورسییەکانی بەغدا-یان مسۆگەرکرد. لە دوا هەڵبژاردن بۆ پەرلەمانی عێراق لە ٢٠٢١، هەر دوو لیستی سوننە، عەزم و تەقەدوم، بەسەریەکەوە ١٧٪ دەنگەکانی بەغدایان بردەوە و شیعەکانیش زیاتر لە ٨٢٪. هەموو ئەمانە کەم تا زۆر ئاماژەن کە ڕێژەی شیعە لە بەغدا لە سەد ساڵی ڕابردوو لە نزیک لە ٢٠٪ ەوە بۆ زیاتر لە ٨٠٪ بەرزبۆتەوە. ئەمەش ڕێژەیەکی ئێجگار زۆرە، واتە بەغدا لە شارێکی سوننەنشینەوە بووە بە شارێکی شیعە. هەر کەسێک بەغدای لە چەند ساڵی ڕابردوو دیبێت، بە ڕوونی هەست بەوە دەکات. من خۆم ئەمساڵ دوو جار سەردانی بەغدا-م کرد.

لێرەوە دەزانین کە بۆچی پرسیاری مەزهەب لە فۆرمی دوا سەرژمێریی لە عێراق دەرهێنرا، چونکە ئەگەر پرسیاری مەزهەب کرابا ئەوە ژمارە و ڕێژەی سوننە هەم لە عێراق هەم لە بەغدا دەردەخست کە چەندە کەمی کردووە. ئەمەش دەنگدانەوەی زۆری لێ دەکەوتەوە نەک هەر لەناو عێراق بەڵکوو لە دنیای عەرەبی و ئیسلامیش. سوننەکان لە هەر کوێیەک بن دەیان پرسی “بەغدای هاڕونە ڕەشید”، واتە بەغدای سوننەکان، بۆ وای بەسەر هات. ئەوە بەجگە لەوەی کە زانیارییەکان نیشانی دەداین کە چۆن شار و پارێزگا سوننەکان بەشیعەکراون، چۆن بەسرە لە سوننە خالی کراوە، چۆن سامەڕا و تەلەعفەر بەتەواوی بە شیعەکراون ئامادەیی بە بەپارێزگاربوونیان دەکرێت، واتە پرۆسەی تەشیع لە عێراق دەردەکەوت. هاوکات، ئەگەر داتاکان یارییان لەگەڵدا بکرێت، کە من ئەوە بە ئەگەرێک دەزانم، ئەوە لە غیابی نەتەوە و مەزهەب بەدیارناکەوێت کە بە قازانجی کێ گەمەکە کراوە. بە دوو وشە، مەزهەب نەنووسرا تاوەکوو پڕۆسەی بەشیعەکردنی عێراق بشاردرێتەوە.

بە دەرکەوتنی ژمارە و ڕێژەی کوردیش ئەمە هەر ڕاستە. ڕێژەی کورد لە عێراق لە ڕۆژی دامەزراندنی ئەو دەوڵەتە لە کەمبوونەوەدایە. لە یەکەم سەرژمێریی باوەڕپێکرا لە عێراق-دا، بەپێی سەرچاوەکان دەردەکەوێت، ڕێژەی کورد لە عێراق ساڵ بە ساڵ کەم دەکات. لە ١٩٤٧ ڕێژەکە زیاتر لە ٢٨٪ بووە، تا ١٩٨٧ بە کەمتر لە ٢٢٪ دابەزیوە. لە ١٩٩٧ ڕێژەکە کەم دەبێتەوە بۆ کەمتر لە ٢٠٪. لە دوای ٢٠٠٣، تا ماوەیەک بودجەی هەرێمی کوردستان بە ١٧٪ دیاری دەکرا، لەسەر ئەو

بنەمایەی کە ڕێژەی دانیشتوانی هەرێم بە بەراورد بە عێراق لەو دەوروبەرەیە. ئەگەر کوردەکانی دەرەوەی هەرێمیش هەژمار بکەین ڕێژەکە دەگاتەوە نزیکەی ٢٠٪ ـەکە. واتە لە ١٩٤٧ بۆ ٢٠٠٣ کورد لە عێراق بە ڕێژەی ٨٪ کەمی کردووە، ئەوەش مانای ئەوەیە کە بەردەوام ڕێژەی کورد لە عێراق لە دابەزیندایە.

نازانم بەڵام خۆشبەختانە یان بەدبەختانە، لە دوای دامەزراندنی هەرێمی کوردستان لە ١٩٩١، دۆخی خەڵکی کوردستان و ئاستی ڕۆشنبیریی و پەروەردە و خوێندنی کوردستانیان بە بەراورد بە ناوچەکانی دیکەی عەرەبی عێراق زۆر باشتر و بەرزترە. هیچ شتێک ئەوە نەسلمێنێت، ڕێژەی گەشەی دانیشتوان، کەمیی ژمارەی منداڵ، ئەوە دەسلمێنێت. هەر کۆمەڵگەیەک پێشکەوتوو بوو، خێزان بچووکتر دەبێتەوە چونکە ژمارەی منداڵ کەم دەبێتەوە. ئەمە لە کوردستان بە بەبەراورد لەگەڵ عێراق بە زەقی ڕوویداوە. بۆیە ڕێژەی عەرەب بەردەوام لە زیادبوون و کورد لە کەمبوونە. بەپێی ئامارەکانی وەزارەتی پلاندانانی عێراق لە 2017 دا ژمارەی دانیشتوان لە عێراق بۆتە 37 ملیۆن، کە تەنیا 5 ملیۆن و 755 هەزار و کەسیان لە هەرێمی کوردستان دادەنیشن. واتە ڕێژەی دانیشتوانی هەرێم لە ١٧٪ لە ٢٠٠٣ بۆ ١٥.٥٪ دابەزیوە لە ٢٠١٧ دا. لەم سەرژمێرییەدا، من مەزەندە دەکەم، کە ڕێژەی دانیشتوانی هەرێم بۆ دەوروبەری ١٣٪ لە دانیشتوانی عێراق دابەزێت.

بگەڕێینەوە بۆ پرسیارە سەرەکییەکەمان، بۆ بۆکسی نەتەوە لە فۆرمی سەرژمێریی لادرا. من پێموایە هۆکارەکەی بۆ ئەم خاڵانە دەگەڕێتەوە:

یەکەم، ئەگەر نەتەوە لە فۆرمەکاندا بنووسرایە، ئەوە هەموو کوردێک دەیزانی کە نزیکەی ملیۆنێک عەرەب لە هەرێمی کوردستان-دا نیشتەجێن کە ترس و دڵەڕاوکێیەکی جددی دروست دەکرد لەسەر ئاراستەکانی هەرێم لە دواڕۆژدا، جا چ لە پەیوەند بە هەڵبژاردنی پارێزگاکان بێت، هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان بێت، ڕاپرسی بێت لە هەرێم بۆ سەربەخۆیی یان هەر پرسێکی دیکە.

دووەم، عێراقییەکان نایانەوێت کوردستانیان بزانن کە ئەو ملیۆن عەرەبە، کە ڕۆژانە لە زیادبووندایە، لە دواڕۆژدا لە هەر ڕاپرسییەک بۆ هەموارکردنی دەستووری عێراقی لەوانەیە ئاراستەی دەنگدان لە پارێزگاکانی هەرێم (هەڵەبجە، سلێمانی، هەولێر، دهۆک) بگۆڕێت بە قازانجی شیعە و سوننە، واتە عەرەب لە عێراق-دا. لەبیرتان نەچێت بۆ هەموارکردنی دەستووری عێراق ئەگەر سێ پارێزگا بەپێچەوانەی هەموارکردنەکە دەنگ بدەن ئەوە هەموارکردنەکە ڕەت دەکرێتەوە. بە زیادبوونی ڕێژەی عەرەب لە هەرێمی کوردستان لە دواڕۆژدا ئەم ئەگەرە دێتەگۆڕێ، ئەمڕۆش نەبێت سبەی.

سێیەم، عێراقییەکان نایانەوێت خەڵکی کوردستان بزانن کە نزیکەی

٦٠٠ هەزار عەرەب تەنیا لە ٢٠٠٣ەوە تا ئێستا لە کەرکووک و دەوروبەری نیشتەجێ کراون. ئێستا ئەو ژمارەیە لای زۆر کەس زانراوە بەڵام بە فەرمیبوون و بە دەرخستنی لەلایەن دامەزراوەیەکی فەرمییەوە دەنگە کاردانەوەی زیاتری لێ دروست دەبوو، بۆیە نەیانویست خانەی نەتەوە لە فەرمی سەرژمێرییەکەدا هەبێت.

چوارەم، خانەی نەتەوە هەبا، دوای دەرچوونی ئەنجامەکان دەردەکەوت کە ڕێژەی کورد لە عێراق لە ماوەی سەد ساڵی ڕابردوو لە ٢٨٪ وە کەمبۆتەوە بە نزیکەی ١٣٪، واتە لە نیوە زیاتر کەمی کردووە. ئەمەش وای دەکرد کە ترسێکی گەورە لەنێو کوردستانیان دروست بکات، بەوەی مانەوەیان لەناو عێراق-دا مایەپووچە و ئەگەرەکانی لاوازبوونی پێگەی کوردستانیان دێنێتەگۆڕێ، کە ئاماژەکانی بە زەقی لەم ساڵانەی دواییدا دەرکەوتووە.

پێنجەم، کەمبوونی ژمارە و ڕێژەی کوردستانیان لە عێراق-دا، دوو بەرئەنجامی ئەجگار ترسناکی دیکەی لێ دەکەوێتەوە، لەوانەی پێشووتر ترسناکتر، کە خۆیان لە کەمبوونەوەی بودجەی تەرخانکرا و بە هەرەم و داکشانی ژمارەی کورسییە تەرخانکراوەکان بە پارێزگا کوردستانییەکان دەبینێتەوە.

با زیاتر لەم پرسە ڕوونین، لە خولی یەکەمی پەرلەمانی عێراق لە 2005، کوردستانیان ٥٨ کورسیان لە ٢٧٠ کورسی تەرخان کراو بە عێراق بردەوە (واتە، ڕێژەی کورسی براوە زیاتر لە ٢١٪ بوو). لە خولی دووەم لە 2010 سەرەڕای زیادکردنی کورسییەکان بە 325، کەچی ژمارەی کورسییە براوەکانی کوردستانیان بووە 57 (واتە، ڕێژەی کورسی براوە کەمی کرد بە ١٧.٥٪). لە 2014 لە کۆی 328 کورسی، کورد 61 کورسی مسۆگەر کردووە (واتە، ڕێژەی کورسی براوە تۆزێک زیادی کرد بە ١٨.٥٪). لە هەڵبژاردنەکانی ٢٠١٨دا، کورد لە ٣٢٩ کورسی ٥٦ کورسی بەدەستهێناوە (واتە ڕێژەکە ئەمجارە کەمی کردووە و دابەزیوە بە ١٧٪). لە دوایین هەڵبژاردندا لە ٢٠٢١، ژمارەی کورسی کوردستانیان زیادی کرد بە ٥٨ کورسی (واتە ڕێژەکە تۆزێک زیادی کردووە بە ١٧.٥٪). بەگشتی، ئەم زانیارییانە پێمان دەڵێن کە ڕێژە و ژمارەی کورسییەکانی کوردستانیان لە ٢٠ ساڵی ڕابردوودا گۆڕانکارییەکی ئەوتۆی بەسەردا نەهاتووە، ئەوە نەبێت کە کورد لە بچووکردنەوەی بازنە لە عێراق وەک یەک بازنە بۆ هەر پارێزگایەک یەک بازنە زەرەرمەند بووە و ڕێژەی کورسییەکان لە ٢١٪ بۆ ١٧-١٨٪ دابەزیوە.

بەڵام، دوای دەرچوونی ئەنجامەکانی ئەم سەرژمێرییە، لەبەر ئەوەی ژمارەی دانیشتووان لە پارێزگا عەرەبنشینەکان بە بەراورد بە پارێزگا کوردنشینەکان زۆر زیاد دەکات، ئەوە لەرە بەدواوە ڕێژەی کورسییەکانی کوردستانیان ئەگەری هەیە دابەزێت بە کەمتر لە ١٥٪.

ترسە گەورەکەش ئەوەیە کە بەپێی دەستووری عێراقی دەبێت بۆ هەر ١٠٠ هەزار کەس نوێنەرێک هەبێت لە پەرلەمان، بەپێی ژمارەی کورسییەکانیش زیاد دەکرێت، لە ٣٢٩ وە بۆ نزیکەی ٤٦٠ کورسی، ئەوە ئەگەر ژمارەی دانیشتوان بگاتە ٤٦ ملیۆن. ئەوکات، لەبەر ئەوەی کە ژمارەی کورد بە بەراورد بە عەرەب کەمی کردووە نەک زیاد ئەوە ژمارەی کورسییەکانی پەرلەمانیش کە لە هەڵبژاردنەکاندا دەیباتە زۆر کەمتر دەبێت، بەمەش هەندەی دیکە پێگەی کوردستانیان لە عێراق-دا لاواز دەبێت.

بەڵام ئەوەی من زەندەقم لێی چووە، ئەوەیە کە تا ئەو ڕادەی من ئاگادارم، ئەوانەی پێشبینی ژمارەی دانیشتوانی عێراق دەکەن، هەموویان پێیان وایە لە ٢٠٥٠ ژمارەی دانیشتوانی عێراق خۆی لە ٨٠ ملیۆن دەدات. لەو ڕێژەیە بەپێی ڕێژەی منداڵبوون لە نێو کورد و عەرەب، پێشبینی دەکرێت کە ڕێژەی کورد بۆ ٧٪ لە عێراق دابەزێت. ئەوەش پێگەی کورد نەک لاواز دەکات بەڵکوو هەر نایهێڵێت.

ئەم پێشهاتانە پەیوەستی بە قسەی زۆر و بیرکردنەوەی گەورە و ستراتیجیی هەیە. بەڵام من یەک شت دەزانم و دەڵێم، ئەمە وەک کوردستانیان هیچ چارەسەرێکمان نییە لە عێراق بەجگە لە جیابوونەوە، سەربەخۆیی، ئەگینا بۆ ٢٥ ساڵی دیکە کورد لە هەولێر و سلێمانی و دهۆکیش دەبێت بە کەمینە. بەکورتی، کورد یان خنکان یان جیابوونەوەی لە پێشە. خۆ ئەگەر سەربەخۆیی لەم قۆناغەدا زەحمەت، یان ئەگەرەکانی کەمە، ئەوە دەبێت کوردستانیان دوو شت بکەن، دەوڵەتئاسایەک لە ناو عێراق-دا بۆ کوردستانیان دروست بکەن، واتە هەرێم ببێت بە قەوارەیەک هاوشێوەی هەرێمی کیوبێک لە کەنەدا، تاوەکوو وەک ئەوان سیاسەتی خۆپاراستن لە هەڕەشە و ترس و هەژموونی هەرێمە ئینگلیزیزمانەکان پەیڕەو بکەن. هاوشێوەی کیوبێک، کوردستانیان دەبێت سیاسەتی پاراستنی زمان، سنووری هەرێم (دوای گەڕانەوەی ناوچە دابڕێنراوەکان)، کولتوور، مێژوو، دابونەریتی خۆیان بپارێزن، ئەگینا لەناودەچن.

بەکورتی، هەرێمی کوردستان یان دەبێت سەروەر و سەربەخۆ و ئازاد بێت یان سیاسەتی بەکیوبیککردنی کوردستان لە عێراق پەیڕەو بکات.

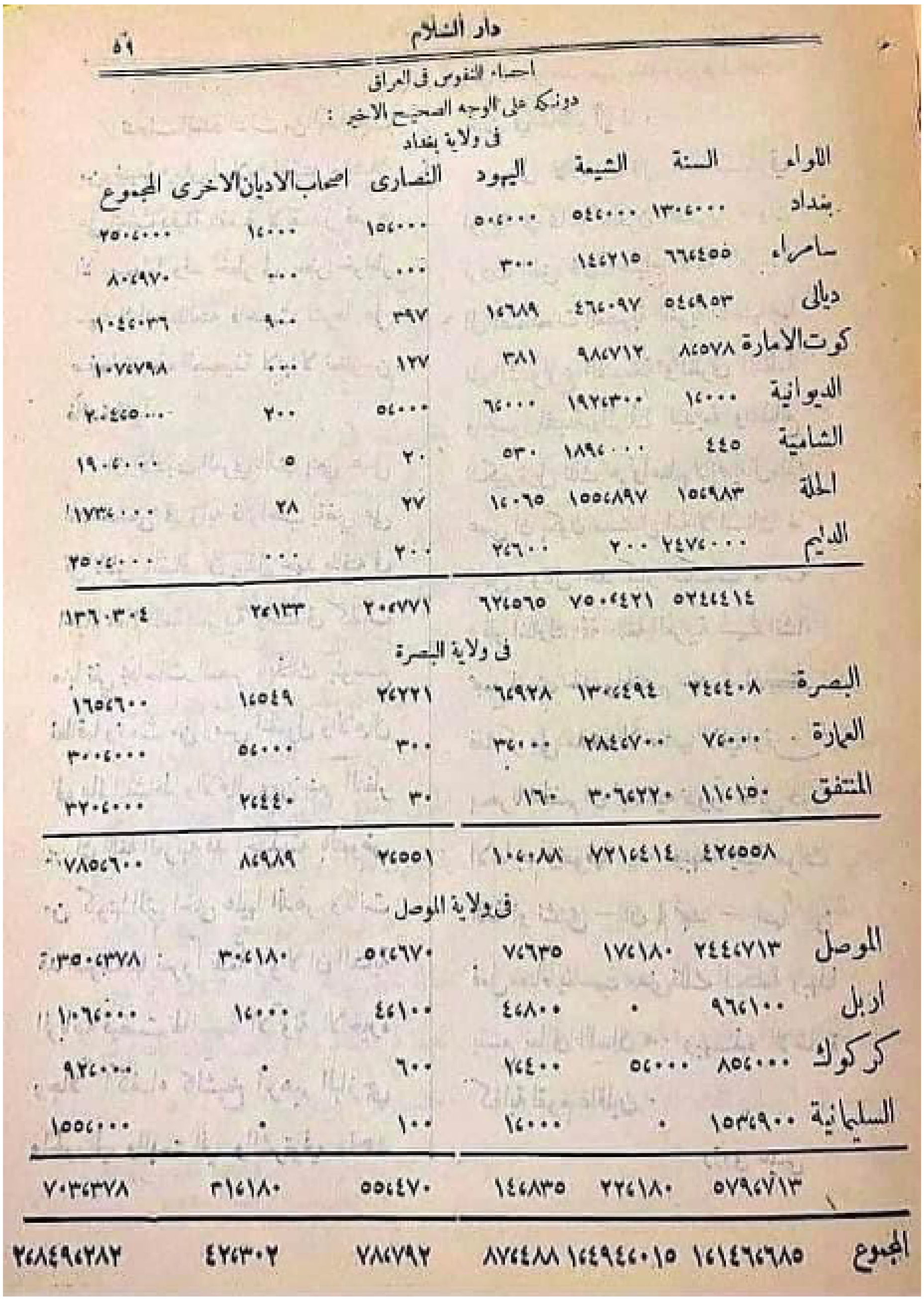

دار السلام ٥٩

احصاء النفوس في العراق

دونكه على الوجه الصحيح الاخير :

في ولاية بغداد

الالوية	السنة	الشيعة	اليهود	النصارى	اصحاب الاديان الاخرى	المجموع
بغداد	١٣٠٬٠٠٠	٥٤٬٠٠٠	٥٠٬٠٠٠	١٥٬٠٠٠	١٬٠٠٠	٢٥٠٬٠٠٠
سامراء	٦٦٬٤٥٥	١٤٬٢١٥	٣٠٠	٠٠٠	٠٠٠	٨٠٬٩٧٠
ديالى	٥٤٬٩٥٣	٤٦٬٠٩٧	١٬٦٨٩	٣٩٧	٩٠٠	١٠٤٬٠٣٦
كوت الامارة	٨٬٥٧٨	٩٨٬٧١٢	٣٨١	١٢٧	٠٠٠	١٠٧٬٧٩٨
الديوانية	١٬٠٠٠	١٩٧٬٣٠٠	٦٬٠٠٠	٥٬٠٠٠	٢٠٠	٢٠٤٥٥٠٠٠
الشامية	٤٤٥	١٨٩٬٠٠٠	٥٣٠	٢٠	٥	١٩٠٬٠٠٠
الحلة	١٥٬٩٨٣	١٥٥٬٨٩٧	١٬٠٦٥	٢٧	٢٨	١٧٣٬٠٠٠
الدليم	٢٤٧٬٠٠٠	٢٠٠	٢٬٦٠٠	٢٠٠	٠٠٠	٢٥٠٬٠٠٠
	٥٢٤٬٤١٤	٧٥٠٬٤٢١	٦٢٬٥٦٥	٢٠٬٧٧١	٢٬١٣٣	١٣٦٠٣٠٤
في ولاية البصرة						
البصرة	٢٤٬٤٠٨	١٣٠٬٤٩٤	٦٬٩٢٨	٢٬٧٢١	١٬٥٤٩	١٦٥٬٦٠٠
العمارة	٧٬٠٠٠	٢٨٤٬٧٠٠	٣٬٠٠٠	٣٠٠	٥٬٠٠٠	٣٠٠٬٠٠٠
المنتفق	١١٬١٥٠	٣٠٦٬٢٢٠	١٦٠	٣٠	٢٬٤٤٠	٣٢٠٬٠٠٠
	٤٢٬٥٥٨	٧٢١٬٤١٤	١٠٬٠٨٨	٣٬٥٥١	٨٬٩٨٩	٧٨٥٬٦٠٠
في ولاية الموصل						
الموصل	٢٤٤٬٧١٣	١٧٬١٨٠	٧٬٦٣٥	٥٠٬٦٧٠	٣٠٬١٨٠	٣٥٠٬٣٧٨
اربل	٩٦٬١٠٠	٠	٤٬٨٠٠	٤٬١٠٠	١٬٠٠٠	١٠٦٬٠٠٠
كركوك	٨٥٬٠٠٠	٥٬٠٠٠	٢٬٤٠٠	٦٠٠	٠	٩٣٬٠٠٠
السليمانية	١٥٣٬٩٠٠	٠	١٬٠٠٠	١٠٠	٠	١٥٥٬٠٠٠
	٥٧٩٬٧١٣	٢٢٬١٨٠	١٤٬٨٣٥	٥٥٬٤٧٠	٣١٬١٨٠	٧٠٣٬٣٧٨
المجموع	١٬١٤٦٬٦٨٥	١٬٤٩٤٬٠١٥	٨٧٬٤٨٨	٧٨٬٧٩٢	٤٢٬٣٠٢	٢٬٨٤٩٬٢٨٢

سەرژمێری هەنگاوێک بە وێناکردنی واقیعی دیمۆگرافی.. حامی احمد علی

دابەشکردنی داهاتەکان بەشێوازێکی دادپەروەری بەسەر پارێزگاکاندا ەێنگ بەەت زێقترین دروشمی سەرژمێری بەەت لەعێراق، بەەێام

هەستیارترین ئاماژە لەپشت ئەم دروشمەوە ئەستوربونی ڕەگە نەتەوایەتی و ئاینیەکانە کە بەگونان لەدوای ئەنجامی ئەم سەرژمێریەوە ئاماژەکانی دەردەکەون و داواکاریە نەتەوەیی و ئاینی و سیاسی و ئابوریەکان لەسەر ڕێژەی یاسایی و واقیعی دیمۆگرافی ئەم سەرژمێریەوە دەستنیشان دەکرێن، یەکێك لەخاڵە لاوازەکانی دۆزی کورد بەدرێژایی مێژوو پشتی پێ بەستوە ڕووکردنە چەك و پشتکردنە کاغەز بوە کە ئەمەیش دیسان دەبێتە قۆناغێك و هەلێکی تری لەدەستچوو، لەهەموو سەردەمێکدا هێز و توانای سەربازی هیچ مەرج نەبوە بۆ سەرخستنی داواکاری نەتەوەیی، بەڵکو تەنها جێهێشتنی برینێکی قوڵی تربوە لەجەستەی زاماری نیشتماندا، ئامادەیی و کۆدەنگی سەرکردە سیاسیەکان و پشتکردن لەبەرژەوەندیە کەسیەکان هۆکارێك بوە بۆ بەرەو پێشچونی دۆزی کوردو چارەسەری ڕیشەیی کێشەی کورد کەدیسان ئەمیش هەرگیز بەرجەستە نەبوە، بەڵام بەداخەوە هەمیشەو تائەمڕۆش سیناریۆکان هەر چەندبارە دەبنەوە بەجۆرێك نەتوانراوە ئەو بەربەستە نهێنیە کە بەردەوام هۆکاربوە بۆ سەرنەکەوتن بشکێندرێت، هەربۆیەش لەقۆناغە یەك لەدوایەکەکانی شۆڕشی کورد لەئاستی باڵادا دۆڕاویین، سەرژمێریش یەکێکی ترە لەو هەلە زێڕینانەی کەدەکرێت ببێتە بناغەیەکی یاسایی و دەستوری بۆ گەڕانەوەی ناوچە کێشە لەسەرەکان لەلایەکەوەو دیارکردنی سەنگی هەرێمی کوردستان لەڕوی ژمارەی دانیشتوانەوە لەلایەکی ترەوە، لەیاسای سەرژمێری ژمارە (32)ی ساڵی (2023) لەمادەی (11)دا هاتوە کەدەڵێت دەبێت هەر (10) ساڵ جارێك پێویستە سەرژمێری گشتی ئەنجام بدرێت، هەر لەهەمان یاسادا لە مادەی (12)دا هاتوە ئەم سەرژمێریە هەموو ئەو عێراقیانە دەگرێتەوە کەلە دەرەوەی ووڵات دەژین بە جۆرێك باڵوێزخانەکان و ئەو لایەنانەی کە بەرژەوەندی عێراق دەپارێزن یان هەر ڕێگایەکی تر کەوەزیری پلان دانان دەستنیشانی دەکات دەبێت بەئەرکی خۆی هەڵسێت لەم بوارەدا، بەڵام بەداخەوە دەیڵێم کەکوردانی تاراوگە بەشداریەکی لەسەدا سەدیان لەم سەرژمێریەدا نیە، عێراق (27) ساڵ لەبۆشایی سەرژمێریدا مایەوە، کەدەتوانین بڵێن بۆ هەرێمی کوردستان (37) ساڵیش دەکات، لەکاتێکدا لەیاسای ئاماردا لەمادەی یانزەدا هاتوە کەدەبێت هەر(10) ساڵ جارێك سەرژمێری گشتی لەعێراق ئەنجام بدرێت، بەڵام بەچەند هۆکارو مەرامێکی سیاسیی و ئەمنی دواخراوە، ئەم سەرژمێریە لەعێراقدا بەدەیەمین سەرژمێری دادەنرێت و هەستیارترین و پڕبایەخترینیانە لەڕووی سیاسیەوە بۆ هەرێمی کوردستان و ناوچە کوردنشینەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێم، بەیەکێك لەپایەگرنگەکانی شۆڕشی ئەم سەدەیە دادەنرێت لەکاتێکدا داهاتوی جیهان و ناوخۆی ووڵاتان بەرەو کرانەوەیەکی مەزنی بواری

تەکنەلۆژیای سەربازی هەنگاو دەنێت، شۆڕشی چەکداری و بزوتنەوە کلاسیکیەکانی شاخ و شەقام کەهیوایان بەلولەی تفەنگەکانیانەوە هەڵچنیوە ڕۆڵێکی کاریگەر و ئەرێنیان نەماوە، ئەو شۆڕشانەی بەئارایشتی زاراوە فەلسەفیەکانی سەدەکانی ڕابوردوو پەیڕەو پڕۆگرامەکانیان دەنوسنەوە بەرەوپوکانەوەو لەناوچون دەچن، تائەم ساتەوەختە بەرهەمێکی ئەوتۆی لێ نابینین، بەداخەوە لەکاتێکدا دەرفەتێکی زۆر کەم ماوە لەبەردەم ئەم پرۆسە نیشتمانی و گرنگەدا هیچ هاندان و هەوڵێکی شایستە لەم بوارەدا بەدی ناکەین، ساتی نوسینی ئەم ووتارە بەبەندەش هەر درەنگ بوو، بەڵام دەبوو هەر قسەیەکمان هەبێت، چونکە ماوەیەکی کەم بەسەر هەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی کوردستاندا تێپەڕیوە و بینیمان داهاتێکی خەیاڵی بە بانگەشە خەرج کرا، دەگرانین لەساتە مێژووی و نیشتمانیەکاندا کەس خۆی بەخاوەنی پرۆسە چارەنوس سازەکان ناکات و ئامادە نیە بەتەنها پۆستەرێك لەمیدیاو شوێنە گشتیەکاندا بەشداری ئەم ڕووداوە مێژوویە بکات.

دیارترین ئەو ئاماژانەی لەناو پرۆسەی سەرژمێریدا چرای بەرپێی سیستەمی حکومڕانین بریتین لەهەلی کارو بێکاری و ئاستی بڕوانامەو نەخوێندەواری و چاودێری کۆمەڵایەتی و کەرتی کشتوکاڵ و کەرتی تەندروستی و دەستنیشانکردنی ڕێژەی نیوەی تەمەن و ڕێژەی کەم ئەندامی و گەشەی ئابوری و بازرگانی و دەسهاتی تاك و ئاستی وەبەرهێنان و کۆچی بەلێشاوی هاوڵاتیانی کوردو بێکاری لە ووڵاتدا، ئەم سەرژمێریە دەکرێت ببێتە پڕۆژەیەکی گشتگیر بۆ بەرچاو ڕوونی دەزگا حکومی ناحکومیەکان لە ووڵاتدا، هەروەها وەرچەرخانێکی مەزنی بەخۆداچونەوەی سێکتەرەکانی خزمەتگوزاری و ئاستی وەبەرهێنان و دیاریکردنی شوێنی عێراقە لە پێوەرە نێودەوڵەتیەکاندا، فاکتەری سەرەکی شکستی کورد هەمیشە ئەوە بووە کە بەرامبەرەکانمان هەمیشە لەڕووی سیاسیەوە مەغرورنەبون و پاڵپشت بە یاساو ڕێنماییە دەستوریەکان هەڵسوکەوتیان کردوەو بارودۆخی هەرێمی و ناوخۆیی و نێوودەوڵەتیان لەبەرچاوگرتوە، نەبونی ئامار و داتاکان هەمیشە لەمپەر بوەو بۆ ڕێکەوتنە سیاسیی و ئابوریەکان، بەغیابی ئامارێکی ووردو گشتگیر سەرجەم سێکتەرەکان لەڕەوڕەوەی پێشکەوتن دابڕاون، چونکە زانکۆکان و ناوەندە ئەکادیمیەکان بەتوێژینەوەکانیان ناتوانن ئەنجامێکی یەکلاکەرەوە بەبێ بونی ئامارێکی وورد فەراهەم بکەن.

ئەگەر بگەڕێینەوە سەر ڕەچەڵەکی ووشەی ئامار لە زمانی لاتینیەوە بەمانای (دەوڵەتی سیاسی) دێت، واتە بەو مانایەی یەکەم هەنگاو کە دەوڵەت دەبێت گرنگی پێ بدات کۆکردنەوە و شیکردنەوەی

زانیاریەکان□، ل□□ر□و□ ت□□د□گ□□ین چەمکی ئامار چەندە لەڕوی ئابوریەوە گرنگە دوو هێندە لەڕووە سیاسیەکەیەوە قوڵتر ڕەگ لەناوەندی بڕیاردا دەچەقێنێت بەتایبەت لە سیستەمی حکومڕانی دەوڵەتێکی وەك عێراق، هۆشیاری تاکی کوردیش بەشێکی زۆری ئەم شکستەی بەردەکەوێت و رەِنگ بێت پەرچەکرداری بریندار ک□سایەتی کوردو ستەم و نادادی کۆمەڵایەتی ناوخۆیی بێت بەهۆی دەسەڵاتی سیاسیەوە کەبوەتە دەرفەتێکی زێڕین بۆ نەیارەکان و بەشێکی بەرچاوی هاوڵاتیانی کوردستان لەپرۆسە نیشتمانیەکاندا بەشداری نەکەن بەپێچەوانەشە نەیارەکانمان توانیویانە هێزی خۆیان لەڕووی یاساییەوە سەقامگیربکەن و ئێمەش نائومێد بکەن.

گفتوگۆ لەگەڵ ئارام خەلیفانی.. هەڤپیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

ئارام خەلیفانی: ئەو شێوازەی خوێندن لە هەرێمی کوردستان بەکاری دەهێنن باشترین شێواز و سیستەمی پەروەردەیە
ئارام خەلیفانی: زۆر نووسەر و پسپۆری بەتوانا و لێهاتوومان هەن کە دەتوانن گەشە ب□ پەروەردە و فێرکردن بدەن
ئارام خەلیفانی: وەرگێڕان و نوسینەکانم هەم بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزیە و هەمیش پەروەردەیە
نووسەری بواری پەروەردە مامۆستا ئارام محەمەد عومەر ئەحمەد ناسراو بە(ئارام خەلیفانی) یەکێکە لەو نووسەرانەی کە لەرێگەی نووسینەکانییەوە خزمەتێکی بەرچاوی پەروەردە و فێرکردنی کردوە بەتایبەتی ل□ بەشی فێربوونی زمانی ئینگلیزی دا.. ئەو دەرچووی بەشی زمانی کوردی فاکەلتی ئادابی□ ل□ زانکۆی سۆران تائێستا (10) کتێبی لەسەر پەروەردە و فێربوونی زمانی ئینگلیزی بەچاپ گەیاندووە.لەنزیکەوە بەچەند پرسیارێك بەسەرمان کردەوە:

هەڤپیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

*ئەوهۆکارانە چین کەوای لە تۆی کرد رووبکەیتە نووسین و وەرگێران؟

▪ هەستکردن بە کەم و کووڕی لەبواری پەروەردە و فێرکردن و هەژاری لە فەرهەنگی کوردی لەهەمان کات دا هەبوونی بەهرە و توانام لەم بوارەدا کە لای خودای گەورە تاوانبار نەبم لەبەکارنەهێنانی وە سوود گەیاندن بە نیشتیمانەکەم و نەتەوەکەم چونکە هەبوونی بەهرە و توانا لە کەسێك و بەکارنەهێنانی بە بەرژەوەندی گشتی وەك ژەهری مار وایە.

*نووسین و وەرگێڕانەکانت زیاتر لە بواری فێرکردن وپەروەردەیە هەوڵ نەداوە، لەبوارەکانی تریش بنووسیت؟

▪ وەرگێڕان و نووسینەکانم هەم بە فێربوونی زمانی ئینگلیزیە و هەمیش پەروەردەیە و لەهەوەدام لەبوارەکانیتریش بنووسم بەتایبەتی لە بواری گەشەپێدانی مرۆیی.چونکە مرۆڤی تێگەیشتوو و ڕۆشنبیر ئەوکەسەیە لەهەموو شتێك، شتێك بزانێت لەیەك شتیش هەموو شتێك بزانێت.

*چۆن دەڕوانیتە نووسەرانی بواری پەروەردەو فێرکردن لە کوردستان ئایا لەئاستی پێویست دان؟

▪ ئەوەی راستی بێت، لەهەموو کۆمەلگایەك لایەنی ئەرێنی و نەرێنی هەیە لەو وڵاتەی ئێمەش بەهەمان شێوە زۆر نووسەر و پسپۆری بەتوانا و لێهاتوومان هەن کە دەتوانن گەشە بەپەروەردە و فێرکردن بدەن لە وڵات.. بەڵام بەداخەوە لەبەر نەبوونی لیژنەیەکی پاك و لێهاتوو لەوەزارەتی ڕۆشنبیری بە لێکۆلینەوە لەدەرچوونی سەرچاوەکە یان نەگونجانی سەرچاوەکە زۆر نووسەرمان هەن دەنوسن خۆیان نازانن چیان نوسیوە (مەرج نیە ئەوەی دەنوسیت دەربڕی ناخی خۆی بێت) بۆیە ئێمە کاتمان دەوێت بە ئەوەی بگەینە ئاستی وڵاتانی پێشکەوتوو.

*شێوازی خوێندن و پەروەردە لە کوردستان گۆرانکاری زۆری بەسەرداهاتووە ،وەکو مامۆستاو نووسەرێك، ئاستی خوێندن لە کوردستان لە ئێستا چۆن دەبینیت؟

▪ ئەو شێوازەی خوێندن لە هەرێمی کوردستان بەکاری دەهێنن باشترین شێواز و سیستەمی پەروەردەیە ،بەڵام بەداخەوە لەبەر نەبوونی دەرفەتی گونجاو و کاتی پێویست تەرخان نەکراوە وەك پێویست جێبەجێ ناکرێت لەئێستادا لە قوتابخانە ئەرکی مامۆستا لە قوتابی و بەڕێوەبەر گرانترە و هەبوونی مامۆستای ڕاهێنەر و لیژنەی دەرەکی بەپێویست نازانم بەڵکو سەرپەرشتیاری کارگێری و سەرپەرشتیاری پسپۆری بگەڕێتەوە و خودی سەرپەرشتیاری کارگێری خول لەجیاتی مامۆستای ڕاهێنەر

بکاتەوە لە قوتابخانەکە و هەموو سەرپەرشتیاران شارەزایان هەبێت لە میتۆدەکانی وانەوتنەوە.

*وەکو مامۆستایەك سیفەتەکانی مامۆستای سەرکەوتووچین؟

- لە یەکێك لە کتێبەکانم کە تایبەتە بەمامۆستای سەرکەوتووە بەناوی (100 ئامۆژگاری بۆ مامۆستای سەرکەوتوو لە گشت قۆناغەکان دا) لەڕێگەی (15) خاڵەوە ئاماژەم بۆ مامۆستای سەرکەوتوو داوە کە بریتین لە:

1-هانی قوتابیەکەت بدە کاتێك کارێکی چاك ئەنجام دەدات، ڕێگای زیاتری بۆ ڕۆشن بکەوە.

2- ڕێزی قوتابییەکەت بگرە، ئەگەر دەتەوێت ڕێزی تۆ بگرێت.

3 -بە گفتوگۆ و دیالۆگ لەگەڵ قوتابی فێربکە، کاتێك پێویستیەکی هەبوو داوا لە تۆ بکات، تۆش بۆی جێبەجێ بکە.

4-هاوار بەسەر قوتابیدا مەکە و بەسەریدا هەڵمەشاخێ.

5- بە شتێك قوتابی مەترسێنە کە دەسەڵاتت بەسەردا نیە و ناتوانیت جێ بەجێی بکەیت.

6- هەمیشە کاری ئاسان ڕێگای ئاسان و پرسیاری ئاسان ئاراستەی قوتابیەکەت بکە، خۆت لە شتی ئاڵۆز و گران بە دوور بگرە.

7- ڕێگا بە هاتنە پێشەوەی یەکە یەکەی قوتابیەکان خۆش بکە، هیچ کامێکیان .پشتگوێ مەخە

8-هەمیشە رقت لە کردەوەی ناشرین ببێتەوە نەك کەسەکە خۆی.

9- بە خۆشترین ناو بانگی قوتابییەکەت بکە.

10-لێبوردەییت زۆر بێت و سنورێکی فراوان بۆ قوتابیەکەت دابین بکە، بۆ ئەوەی هەڵەکانی چاك بکاتەوە.

11- هەمیشە وا سەیری قوتابیەکەت بکە کە بە توانا و بەهێزە، بە گومانی خراپ سەیری مەکە .

12- قسەیەك بە قوتابیەکەت مەکە کە خۆت بە کردەوە نەت کردبێ، داوای فێربوونی شتێك لە قوتابی مەکە کە خۆت نایزانی.

13-بەردەوام خۆشەویستی و گرنگی پێدانی خۆت بە قوتابیان دووبارە بکەوە.

14-هەرگیز پشت لە ئامۆژگاری قوتابیان مەکە، چونکە قوتابی لە ئاو زیاتر پێویستی بە ئامۆژگارییە.

15-بە سڵاو کردن و ڕووی خۆش یەکەم چرکەی ڕووبەڕووبوونەوەت لەگەڵ قوتابی دەست پێبکە.

ناوی کتێبە چاپکراوەکانی نووسەر مامۆستا ئارام محەمەد:

- (فەرهەنگی ئایلتس) چوار هەزار وشەی بنچینەیی بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی و دەرچوون لە تاقیکردنەوەی ئایلتس.
- کلیلی سەرکەوتنەکانت لە تاقیکردنەوەی ئایلتس.
- فەرهەنگی ئارام 3000 وشەی بنچینەیی بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی.
- فێربوونی زمانی ئینگلیزی بەبێ مامۆستا لەماوەی مانگێك دا.
- (100) ئامۆژگاری بۆ مامۆستای سەرکەوتوو.
- . – (100)یاری بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی
- فێربوونی دووگمەکانی کیبۆردی کۆمپیوتەر.
- هونەری وەڵام دانەوە.
- دەنگەکانی زمانی ئینگلیزی.
- فەرهەنگی سەنڕایزی قوتابخانە.

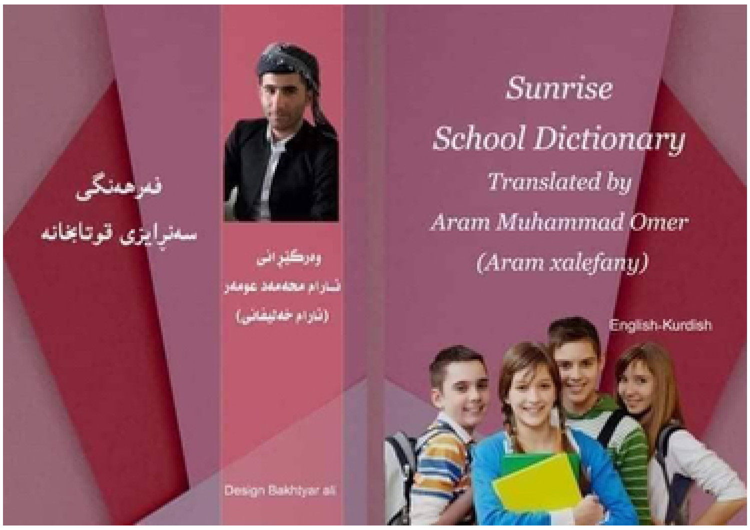

پەراوێزی هەشتەمینی تێکست..
نەژاد عزیز سورمێ

زۆر هەن دەگرین
بۆ ئەوەی بوار بدەن کەس فرمێسکیان ببینێ ..
نازم حیکمەت
لەشانۆگەریی (پیاوێکی سەیر)دا

ئەشکەنجەدان بە هەر دوو ڕووی جەستەیی و دەروونییەوە پێشینیەکی

دێرینی
لە مێژوودا هەیە ، بۆ یەکەمین جار لەلایەك لە مێزوپۆتامیا بەتایبەتی پاش پێکەوەلکاندنی بە ئاگروئاسنی دەوڵەتێکە خاوەن شارستانییەکانی سۆمەری لەلایەن (سەرجۆنی ئەکەدی)یەوە، کە هەموو ئەوانەی ئەشکەنجەدەدان بیانگوتبایە لەل! لە میسری دێرینیش هەر بەوجۆرە بوو، لە کاتی بنیاتنانی ئەهرامەکانەوە بگرە، تا دەگاتە ململانێی توندی نێوان مەززەبەکانی پەرستن، لە نێوان یەکتاپەرست و ئەوانی تر.

گریگەکانیش ئەگەرچی ڕێگای ئازاردانیان لە یەکلاکردنەوەی کێشەکانیاندا پیادە کردووە، بەڵام دیسان وەکو پرەنسیپ و کولتوور، ئەشکەنجەدانیان بۆ مرۆڤ بە کارێکی نابەجێ و ناپەسند زانیوە، بەوەی مرۆڤی تێدا زەلیل دەبێ بۆیە پێیان وابووە ئەشکەنجەدان دەبێ تەنیا بۆ بێگانە و کۆیلان بێ!! لە چاخە مێژووییەکانیشدا هەندێ جۆرە ئەشکەنجەدانمان دیوە و بیستووە بەناوی وەرزشەوە بە بەرچاوی خەڵك جێبەجێ دەکرێ وەك تێکوەرانەی مرۆڤ و هەندێ لە گیانلەبەرانی لە وێنەی شێر و پڵنگ و گادا. لە پیادەکردنی ئەشکەنجەداندا وا دێتە بەرچاو جەللاد و بینەر بچنەوە ناو یەك ئەڵقە، جەللاد وەك (سادی)ـیەك کە حەز بە ئازاردانی بەرامبەر دەکا و بینەریش وەك (مازۆشی)ـیەك کە ئارەزووی خۆ ئازاردانە بە بینینی ئازاردانی کەسێکی تر! لەهەر خانەیەکیش دابنرێ ئەشکەنجەدان لە نەستی جەللاددا دەستەوەستانە لە چوونە ناو جوغزی دیالۆگ و تێگەیاندن و تێگەیشتنی بەرامبەر؛ ڕق و داخ لە دڵی و کوێربوونی گرێ دەروونییەکانی دەردەبڕێ.. بەهەر بیانوو و پاساوێك بێت ئەشکەنجەدان کورت هێنانە لە دیتنی بەرامبەر وەك مرۆڤ، وەك ئادەمزاد.. کورت هێنانە لە بەرامبەر (خود)یش. کە خودیش لە جەستە ئاوا دەبێ، شتێك نامێنێ بەناوی مرۆڤ، ئەوەی دەشمێنێ لە درەختێکی وشکەوەبوو دەچێ لە بەرامبەر باهۆزی مرۆڤبووندا خۆی ناگرێ.. ئەوانەی لە یەکەم چرکەساتی یەکلاکردنەوەی کێشەکانیان بیر لە ئەشکەنجەدان دەکەنەوە ئینجا هەر چەشنێکی بێ و لەهەر قاڵبێکدا بێ نەخۆشن و شایانی بەزەیی پێدا هاتنەوەن و پێویستیان بە چارەسەری دەروونی هەیە.

چیرۆک\ لەکەیەکی سوور..
نووسینی/ جەلال قادر

شیرینم لەناو ئەو (پاس)ە ناسی کە هەفتەی جارێک یان مانگی جارێک لە زانکۆی بەغدا دەگەڕاینەوە بۆ شاری (کەرکووک).
ئەو ل□ بەشی زمانی عەرەبی دەیخوێند، منیش لە بەشی دەروونناسی.
لەناو پاسەکە چەندینجار ئاخافتنێکی کورت دەکەوتە نێوانمانەوە.
شیرینی کچێکی ئەندام وردیڵانەو چاو قڵەترێ و شەرمن بوو، هەمیش□ م□چ□چ□کی رەساسی خەت سپی و ناوازەو نازداری لە گەردنی دەبەسەت.
منیش لاوێکی ڕەشتاڵەی نەختۆکەک پیس و چڵکن بووم. ماڵی شیرین لە گەڕەکی تەپە بوو، ماڵێ ئێمەش کەوتبووە ناو خانووە قوڕەکانی گەڕەکی شۆریجە، لە کۆڵانی ڕەشیدئاوا.
ئێوارەکیان لە بەغدا دەگەڕاینەوە، ڕۆژی پێنج شەمە بوو، هێشتا خۆر ئاوا نەبووبوو. نزیک بە شارۆچکەی (خالس) پێدەچوو شوفێری ئۆتۆبوسەکەمان خەوی لێکەوتبێت، لەسەر جادە قیرتاوەکە لایدا و سووکانی لەدەست دەرچوو. پاسەکە کەوتە ناو دۆلێکەوە، زۆر بەی موسافرەکان سەروگوێڵاکیان شکاو بریندار بوون. منیش لووتم بەر کورسییەکەی بەردەمم کەوتو خوێنی ڵێبەربوو. ئاوڕێکم بۆ لای شیرین دایەوە، بینیم ئەو تەندرووستی باشە و خەمنی منیەتی. م□چ□چ□کەی لە مڵی کردەوە خستیە سەر لووتم تا بەر لە خوێنڕژان بگرێت. لووتم ئاوسابوو، ئازارێکی زۆری هەبوو، بەس لەشەرما دانم بەخۆمدا گرتبوو.
لەپاش پانزە خوولەکێک کە سەرجەم موسافرەکا هەریەک لەلایەک و بەسەروڕووخساری زامارەوە بەسەر زەوی پاڵکەوتبووین. شوفێرەکە بە شەڵە شەڵ بەسەرماندا دەسووڕایاوە و دڵنەوایی دەداینەوە. گوێم ڵێبوو نەفەرێک دەیگووت : ئەلحەمدولا سەلامەتین…
وردە وردە گەشتیارو ئۆتۆمبیلەکانی خەتی ڕێگاوبان فریامان کەوتن.
ئەو ئۆتۆمبیلانەی بەرەو بەغدا دەچوون چەند بریندارو موسافرێکیان لەگەل خۆیان گواستەوە.
خۆرئاوابوو، دونیا تاریک داهات، بۆ بەدبەختی ئێمە ئۆتۆمبیلێک نەبوو بەرەو کەرکووک بگەڕێتەوە. شیرین دەیگووت : ئێستا خەمی دایکمە، چاو□□وانمەو نیگەرانن□.
دواجار قەمەرەیەکی سپی بەرزایلی ڕایگرت و گووتی : فەرموون، سواربن من دەتانگەیەنمەوە کەرکووک.
لە ڕێگا بە شیرینم گووت: لەگەلتا دێم تا بەردەرگەی ماڵتان

بۆئەوەی دایک و باوکت دڵنیابن کە ئەمە تووشی ڕووداو هاتووین.
شیرین بە بزەخەندەیەکەوە گووتی: دەزانیت باسی تۆم کردووە لای دایک و باوکم.
_ بەڕاستە، بەچی؟
+هەر حەزمکرد کە دایک و باوکم دڵنیابن کە لەو ڕێگایە هەمیشە چەند لاوێکی کوردم لەگەڵدایە.
بەهەربار، کاتژمێر نۆی شەو گەیشتینە سەر کۆلانەکەی ماڵی شیرین، بینیمان دایک و باوکی لەبەردەم دەرگا ڕاوەستاون.
شوفێرەکە ڕووی دەمی لەمن کرد و گووتی : پێویست ناکات تۆ دابەزی، تۆش دەگەیەنمەوە ماڵ.
_ سوپاس، ماڵت ئاوابێت، من ئەمشەو لێرە دەمێنمەوە.
ڕاستی من نەمویست چیتر شوفێرەکە ئەزێت بەم، چونکە هەرچەند هەوڵماندا پارەی کرێی لێوەرنەگرتین.
لەپاش ئەوەی بەسەرهاتەکەمان بە دایک و باوکی شیرین گێڕایەوە، گووتیان: ئەمە خەمی تۆمانە لووتت ئاوساوە پێویستە بچیتە بۆ نەخۆشخانە تیمارت کەن.
لەم قسانەدا بووین (سەردار) برای شیرین بە تویۆتایەکی کۆرۆنا لەبەردەم ماڵ ڕایگرت و هاتە حەوشە، لەپاش هەواڵپرسین گووتی : ئێستا منیش لە نەقلیاتی بەغدا لە شوفێرەکانی خەتم پرسی گووتیان ڕووداوێک بەسەر ئەتەبیسێکی خەت هاتووە. یەکسەر هەستمکرد شیرینی خوشکم لەناو ئەو ڕووداوە بێت.
بەهەرحال، براکەی شیرین منی گەیاندە نەخۆشخانەی (کۆماری)، پەرستارەکان بەخێرایی برینەکانی سەر لووتیان پێچاو گووتیان پێناچێت شکابێت، بەلام ئەگەر کاتت بوو سبەینێ بگەڕێوە سکرینی دەکەین.
تا نیوەشەو سەردار برای شیرین بەردەوام لەگەڵمابوو. لە ڕێگا کە بەرەو ماڵ دەگەڕاینەوە، گووتم : ڕاستی نازانم چۆنچۆنی سوپاسی تۆ بکەم!
سەردار دەستی خستە سەرشانم و گووتی : بە پێچەوانەوە، ئەمە سوپاست دەکەین، کە هەموو جارێک لەگەڵ شیرین خوشکم دەگەڕێیتەوە و چاوت لێدەبێت. تەنانەت ئەمڕۆ شیرین کە لە گەڕانەوە دواکەوت، باوکم دەیگووت؛ ئەگەر ئەو کوڕە شێرەجێیی لەگەڵدابێت، خەمم نییە.
پێشئەوەی کۆتایی بەم بەسەرهاتەم بهێنم، حەزدەکەم پێتان بڵێم کە مەپێچەکەی شیرینم بەردەوام بەدەستەوە بوو. لەماڵ چەندیجار دایکم بەدەستەکانی خۆی شۆری و گووتی؛ کوڕی خۆم، چەند هەوڵدەدەم ناتوانم شوێنی خوێنەکە لێبکەمەوە.
بە هەفتەی داهاتوو، مەپێچەکەم خستبووە ناو زەرفەکەوە لە حانووتی

زانکۆ شیرینم بینی و پێمگووت : ببورە، مڵپێچەکەت شوێن دڵۆپە خێنەکانی لووتمی پێوە ڵکاوە ، چەندیجار دایکم بەدەست شۆری نەیتوانی لێیبکاتەوە.

شیرین چاو پڕ لەگریان و بە ڕووخۆشی و پێکەنینەوە گووتی : پێدەچیت ئەو مڵپێچە ببێت بە لەکەیەکی سوور بۆ یادگارییەکانی ژیانم. چونکە چوارساڵ لەمەوبەر کوڕێک لە گەڕەک کە زۆرم خۆشدەویست، بە دیاری بۆی هێنام، ئەویش بە یەکجاری بەجێی هێشتم. ئێستاش دەبێت دڵۆپە خوێنەکانی تۆ لە گەردنم بئاڵێنم.

ب□ نەرمی نووکی قامکی دەستم نا بەسەرشانیاو گووتم : دڵگران مەبە، هەر یەک لە ئێمە لەکەیەکی سووری بە روحەوە نووساوە. بەس بەڕاستی ئەو مڵپێچە بە گەردنی تۆوە زۆر جوانە!

سولطان.. شیعر: نزار قبانی.. بە کوردی کردنی: پشکۆ ناکام

خەڵکینە..
من سولطانی ئێوەم
دوای رێ وون کردن
بتەکانتان بشکێنن
و
بمپەرستن…..
من زووو زوو دەرناکەوم
لە سەر شۆستەی چاوەروانی
دانیشن
تا خەو ئەتانباتەوە
و
دوا تر یەمە بەر چاوتان
مناڵەکانتان بێ شیرجێهێڵن .
..ژنەکانتان بێ پیاو جێهێڵن
و
دوامکەوون….
شوکری نیعمەتی خوا بکەن. …

کە منی ناردوە
مێژوو بنووسمەوە
بێ(من) مێژوو نانووسرێتەوە
من لە " چاکەیا" ئەسحابەیەکم
بۆ خۆم…،،
جگە لە من
پەروەردگار قژێکی ماش و برنجی
وەک ئەوەی منی نەخشانوە ..
و
ناوچەوانێکی پێغەمەرانەی
وەک ناوچەوانی
…. منی نوورانی نەکردوە
چاوەکانم دارستانی گوێز و میوەن
بەردەوام نوێژ بکەن
تا خوا چاوەکانم بپارێزێ…
خەڵکینە
من فەرهادی شیرینم
ژنەکانتان بنێرن
تا سکیان لە من پڕ بێ
مێردەکانیشتان بنێرن
تا سوپاسم بکەن
ما یەی شەرەفە
گەنمی لەشم بخۆن
ما یەی شەرەفە
میوەم لێ بکەنەوە
ما یەی شەرەفە
لە من بچن..
چونکە من
ڕوداوێکم هەزاران ساڵە ..
ڕووی نەیاوە…
……………………
خەڵکینە؛
من دادپەروەرترین
و
جوانترینی هەموو دەستەڵاتدارەکانم..
من شەوقی مانگ
و

سپتی بفری کوستانم..
من باشترین پیامبر ..و ..
داهنری یکم س دارم
هر ک بیر ل جهشتنی کورسییکم
ئکمو
ب دم ئازاری ویژدانمو ..
ئتلمو
دوای من ک حوکمی ئم
خک باش بکا !!
ک شل و کور و گوج
چارسر بکا؟
ئی ک ئسقانی
مردوکان بژنتو
ک شوقی مانگ..
ل گیرفانی پاتکی درهن..؟
ک باران ببارن.....
ئی ک ئم خک دارکاری بکا
و
ب دارا هیانواس
ک ناچاریان بکا
وک م و مات بژین
وک م و مات بمرن
هر ک بیر ل جهشتنی ....
ئو خک ئکمو
غرقی فرمسک ئبم
بی..:
بایارم دا
پشت ب خوا
تا رژی قیامت
سواری ملی" گل" بم.
....

خکین
وک ئسپ و کیلکانم
من خاونتانم.....
وک فرشکانی کشککم
ب سرتانا ئم..

لە هەستان و دانیشتنم..
سوجدەم بۆ بەرن
،،،، … گەر رۆژێک لە نێوان
پەڕەکانی بەردەستما نەمدەزینەوە
ووریا بن
هیچ کتێبێکم بۆ نە خوێننەوە ….
ئەوە منم
دەربارەی ئەوە …ئەخوێنمەوە
ووریا بن
هیچ ووتارێک نەنووسن
ئەوە منم
دەربارەی ئەوە ئەنووسم
بە دزییەوە
گوێ لە گۆرانی نەگرن
چونکە ئاگاداری نیەتەکانتانم…
ووریا بن
تاوانێکی گەورەیە
بە مەڵەتی من
بچنە گەڕێوە
کە قسەم کرد بۆتان
بە دەنگ بن
چونکە قسەی من
پیرۆزە وەک قورئان
.…………………

خەڵکینە
چاوەڕێم کەن،من حەزرەتی مهدی ئەوەم
هەموو ئەو سروودانە بوەستێنن. ……
کە مناڵان
بەسەر نیشتیمانا ئەیڵێنەوە
چونکە ئێستا :
منم نیشتیمان
من تاک و نەمری..
هەموو زیندەوەرەکانم
من ناوەرەکی میوە و
مۆسیقا و هەموو بەستەکانم
لە هەموو کون و قوژبنێکا

وێنەکانم هەڵواسن
بە ستایش و پیا هەڵدان،
دامپۆشن..
گەنجترین ژنم بۆ بێنن
چونکە من پیر نابم
لەشم پیرنابێ
زیندانەکانم پیر نابن..
دەزگاکانی داپڵۆسین
… لە ووڵاتەکەم پیر نابن
خەڵکینە:
گەر دەمامکی دەم و چاوم
لابەم
……ئەمناسنەوە…
چونکە جەنگیزخانی لاشەتانم
…. بە قەمە وسەگ و زیندانەکانم
بە توند و تیژیم
بێ تاقەت مەبن
بۆ ئەوەی نەکوژرێم
من ئەکوژم
بۆ ئەوەی هەڵنەواسرێم
خەڵک هەڵئەواسم
بە کۆمەڵ ئەتان نێژم
تا ئێوە
……..نەمنێژن
………………….

خەڵکینە..
ئەو رۆژنامانەم بۆ بکڕن
کە باسم ئەکەن….!
پەڕەی سەوز و زەرد………
لاستیکی خەت کوژاننەوە
چاپخانەم بۆ بکڕن
کەناڵی راگەیاندنم
بۆ بکڕن
لەم روزگارەیا هەموو شتێک
ئەکڕێت
تەنانەت(پەنجە)ش ئەکردرێت

لە بەر دەما
میوەی بیر و باوەڕ دابنێن
شاعیرێکم بۆ لێ بنێن
بۆم بخەنە
،، لیستی خواردنەکانم
من نەخوێنەوارم
گرێ کوێرەی ووتەی شاعیرەکانم
هەیە...
ئەو شاعیرانەم بۆ بکڕن
کە ستایشم ..ئەکەن
بمکەن بە ئەستێرەی
بەرگی هەموو چاپکراوەکان..
ئەستێرەکانی دانس و شانۆ..
هەرگیز لەمن جوانتر... نین
من چیم بوێت :
بە" دراوی قورس " ئەیکڕم
دیوان و سرودی هەموو
شاعیرەکان ، ئەکڕم
چونکە قاسەکانی"ماڵی موسڵمانان "
میراتیەکی! کۆنی باوکمە......
بە ئاڵتون و نەوت
لە سەر هەموو کتێبەکان بنووسن
کە سەردەمی من
سەردەمی باشترین خەلیفەیە
..………………
گەلە دڵسۆزەکەم..

.من ئەو ڕۆحە پاکەم
کە هاتووم لە تەپ و تۆزی
نەزانین، پاکتان کەمەوە..
دەنگم لەسەر هەموو کاسێتەکان
.. تۆمار بکەن
تۆنی دەنگم
وەک (سێوە) و (کوردستانی) یە
بە زەردەخەنەوە،
ڕەسمم بگرن
کە بە دان شیعر ئەکرۆژم

رەسمم بگرن
کە خوێنی پیتەکانی"ئەلف و بێ"
هەڵئەمژم ،رە سمم بگرن
رەسمی باڵاو قامەتم بگرن
بە جلە خاکیەکانمەوە
رەسمم بگرن…
کە بزنە کێو یەک
یان ئاسکێک راو ئەکەم
رەسمم بگرن…
کاتێک بەرەو دوا مەنزڵگا تان
ئەتانخمە سەر شانم..
رەسمم بگرن
..………………………………

خ خەڵکینە
کە خەو ئەبینن
من بەر پرسی خەوەکانتانم
..بەر پرسی هەر نانێکم ئەیخۆن
بەرپرسی ئەو شیعرانەشم
کە لە پشتمەوە ئەخوێنرێتەوە
لە ڕێی پیاوانی کۆشک
لە هەموو هەواڵێک ئاگادارم

هەواڵی چۆلەکەکان
و
دار و درەختەکان
تەنانەت چی ئەگوزەرێ
لە سکی ژنە سک پڕەکان
من پاسەوانی زیندانەکانتانم
لێم ببورن……..
خۆشم زیندانی ئێوەم
لە ناو کۆشکەکەما
نەفی کراوم..!!
نە ڕۆژ، نە ئەستێرە
گوڵاڵەیەک ئەبینم
هەر کە بە مناڵی کرام بە سولطان"
دەس و دایەرەی دیوەخان

بە چواردەورما ئەخولێنەوە
يەكێكيان دەهۆڵ لێ ئەيا
يەكێكى تر شمشاڵ
يەكێكيان جوزەلە پاک ئەكاتەوە
ئەوى تر نەعل
هەر كە بە مناڵى كرام
بە سوڵطان
هيچ راوێژ كارێك نەيوتوە: نەخێر
گوێم لە وەزيرێك نەبوە
بڵێ: نەخێر
سەفيرەكانم قەت بەرەو ڕوو
نەيان ووتوە: نەخێر
لە ناو جێگەى خۆشەويستيا
هيچ كام لە ئافرەتەكانم
نەيان ووتوە : نەخێر
فێريان كردم خۆم بە “خوا” ببينم.
بمبورن كە بومەتە
هۆلاكۆى سەردەم
بە مەبەستى كوشتن
بۆ يەك ڕۆژيش كوشتارم
نەكردوە..
چونكە تەنها
بۆ ” خۆشى” خۆم
ئەتانكوژم…
....
“””””””””””””””””””””””””””””””””
(لە كتێبى “سەد نزار”ەوە وەرگيراوە)